

Vzdělávání osob ve výkonu trestu

Bc. Jindra Horáková

Diplomová práce
2023

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

Akademický rok: 2022/2023

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Jindra Horáková**
Osobní číslo: **H21282**
Studijní program: **N0111A190013 Sociální pedagogika**
Forma studia: **Kombinovaná**
Téma práce: **Vzdělávání osob ve výkonu trestu**

Zásady pro vypracování

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti penitenciární a postpenitenciární péče, vzdělávání dospělých a motivace ke vzdělávání.

Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.

Realizace kvalitativního výzkumu formou případových studií.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

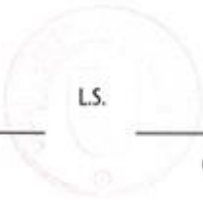
Seznam doporučené literatury:

- ČERNÍKOVÁ, Vratislava a Vojtěch SEDLÁČEK, 2002. Základy penologie pro policisty. Praha: Vydavatelství Policejní akademie České republiky. ISBN 80-7251-104-1.
- HÁLA, Jaroslav, 2005. Úvod do teorie a praxe vězeňství. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií. Studia VŠERS. ISBN 80-86708-05-5.
- JÓZL, Miloslav, 2017. Penitenciariстика jako věda žaláři. Praha: Univerzita Jana Ámose Komenského. ISBN 978-80-7452-131-7.
- MALÁ, Drahomíra, 2003. Vězeňství po česku. Tišnov: SURSUM. ISBN 80-7323-062-3.
- ŠVARČÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ, 2007. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0.

Vedoucí diplomové práce: **PhDr. Zuzana Hrnčířiková, Ph.D.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce: **10. ledna 2023**
Termín odevzdání diplomové práce: **21. dubna 2023**

Mgr. Libor Marek, Ph.D.
děkan

L.S.

doc. Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

Ve Zlíně dne 10. ledna 2023

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval(a) samostatně a použitou literaturu jsem citoval(a).
V případě publikace výsledků budu uveden(a) jako spoluautor.

Ve Zlíně

3. 4. 2023

.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevyjádřeně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledků obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlášení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, ušije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybnějiho projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Nemá-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložil, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlíží k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce na téma *Vzdělávání osob ve výkonu trestu* se zabývá jedním z důležitých aspektů výkonu trestu odnětí svobody, kterým je vzdělávání odsouzených. Jde o práci svým charakterem teoreticko-empirickou. První kapitola teoretické části práce ve stručnosti objasňuje problematiku výkonu trestu odnětí svobody, jakož i problematiku programu zacházení. Ve druhé kapitole je věnována pozornost možnostem vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobod, ať již jde o vzdělávání formální, neformální či informální. V praktické části práce jsou nejprve specifikovány metodologické otázky výzkumu, který byl proveden s informanty z řad odsouzených propuštěných z výkonu trestu za využití kvalitativního designu, konkrétně případových studií. Následně jsou prezentovány výsledky tohoto výzkumu ve formě kazuistik.

Klíčová slova: trest odnětí svobody, program zacházení, vzdělávání odsouzených, vzdělávání formální, vzdělávání neformální, vzdělávání informální

ABSTRACT

The master thesis on *Education of Persons in Prison* concerns one of the important aspects of imprisonment, which is the education of convicts. It is a theoretical-empirical thesis. The first chapter of the theoretical part of the thesis briefly explains the issues of imprisonment as well as the prisoner treatment programme. In the second chapter, attention is paid to the possibilities of education of persons in prison, whether it is formal, non-formal or informal education. The practical part of the thesis first specifies the methodological concept of the research, which was carried out with informants from among convicts released from prison using a qualitative design, namely case studies. Subsequently, the results of this research are presented in the form of case studies.

Keywords: prison sentence, treatment programme, education of convicts, formal education, non-formal education, informal education

Touto cestou bych ráda poděkovala PhDr. Zuzaně Hrnčířkové, Ph.D. za odborné vedení mé diplomové práce, za její vstřícnost, čas a cenné rady. Velice si jejího přístupu vážím. Děkuji také své rodině za podporu při studiu.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY A PROGRAM ZACHÁZENÍ	13
1.1 VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	13
1.2 PROGRAM ZACHÁZENÍ.....	17
2 MOŽNOSTI VZDĚLÁVÁNÍ ODSOUZENÝCH VE VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	22
2.1 ÚČEL A CÍL VZDĚLÁVÁNÍ ODSOUZENÝCH BĚHEM VÝKONU TRESTU, JEHO ZÁKLADNÍ ZÁSADY	22
2.2 FORMÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ ODSOUZENÝCH BĚHEM VÝKONU TRESTU.....	27
2.3 NEFORMÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ ODSOUZENÝCH BĚHEM VÝKONU TRESTU	28
2.4 INFORMÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ ODSOUZENÝCH BĚHEM VÝKONU TRESTU.....	29
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	31
3 METODOLOGICKÉ OTÁZKY VÝZKUMU	32
3.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	32
3.2 CÍL VÝZKUMU A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	32
3.3 CHARAKTERISTIKA POUŽITÝCH METOD.....	34
3.4 CHARAKTERISTIKA INFORMANTŮ.....	36
3.5 ETICKÉ OTÁZKY PROVEDENÉHO VÝZKUMU	37
4 VÝSLEDKY VÝZKUMU.....	39
4.1 INFORMANT VLADAN	39
4.1.1 Anamnéza.....	39
4.1.2 Katamnéza.....	40
4.1.3 Interpretace.....	41
4.1.4 Závěr	43
4.2 INFORMANT VOJTĚCH	43
4.2.1 Anamnéza.....	43
4.2.2 Katamnéza.....	44
4.2.3 Interpretace.....	45
4.2.4 Závěr	45
4.3 INFORMANT MICHAL.....	46
4.3.1 Anamnéza.....	46
4.3.2 Katamnéza.....	47
4.3.3 Interpretace.....	48
4.3.4 Závěr	49
4.4 INFORMANT JIŘÍ	49
4.4.1 Anamnéza.....	49

4.4.2	Katamnéza.....	50
4.4.3	Interpretace.....	51
4.4.4	Závěr	52
4.5	INFORMANT ROSTISLAV	52
4.5.1	Anamnéza.....	52
4.5.2	Katamnéza.....	53
4.5.3	Interpretace.....	54
4.5.4	Závěr	55
5	DISKUSE	56
6	DOPORUČENÍ PRO PRAXI.....	58
	ZÁVĚR	61
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	63
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	66
	SEZNAM TABULEK.....	67
	SEZNAM PŘÍLOH.....	68

ÚVOD

Jedním z velkých problémů českého vězeňství je přeplněnost věznic, na které se podílí, mimo jiné, rovněž poměrně vysoký podíl recidivistů mezi osobami vykonávajícími trest odnětí svobody. Uvedená skutečnost může s velkou pravděpodobností nasvědčovat o určitých rezervách v předchozí penitenciární a postpenitenciární péči u takových osob. Penitenciární a postpenitenciární péče představuje specifický druh péče o osoby ve výkonu trestu odnětí svobody a o osoby propuštěné z výkonu tohoto trestu, přičemž se na ní podílejí především sociální pracovníci, kurátoři či speciální pedagogové, ale i další pracovníci v oboru sociální práce. Pro úspěšnost a efektivnost této péče je nezbytné, aby vězni byli podrobeni v rámci stanoveného programu zacházení zvláštní péči, přičemž tato péče by měla přispívat k jejich opětovné reintegraci do společnosti. Důležitou součástí této péče je i vzdělávání osob ve výkonu trestu, které jim může být významně nápomocno při uplatnění se na trhu práce po propuštění z výkonu trestu a tím i v konečném důsledku v bezproblémovém začlenění se do společnosti.

Problematiku vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody si autorka této práce vybrala jednak proto, že má ve svém okolí několik osob, které se vrátily z výkonu trestu odnětí svobody, takže zpracování problematiky pro ni je příležitostí se dozvědět něco více o tom, co mají za sebou, jednak vzhledem k jejímu pedagogickému optimismu, kdy věří, že převážná část vězněných osob se může při optimálním vedení vrátit zpět do běžného života.

Hlavním cílem této práce přitom je v návaznosti na literární rešerši z oblasti penitenciární a postpenitenciární péče realizovat kvalitativní výzkum zaměřený na názory osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody na přínosnost vzdělávání, které absolvovaly během výkonu tohoto trestu, a formulovat návrhy na zlepšení identifikovaného stavu. Shora uvedený hlavní cíl je naplněn zpracováním literární rešerše k objasnění podstaty a významu programu zacházení a místa vzdělávání vězňů v něm. Dále je shora uvedený cíl naplněn tím, že u vzorku osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody byl realizován výzkum s cílem zjistit jejich názory na přínosnost vzdělávání absolvovaného během výkonu trestu, přičemž tento cíl identifikoval některé rezervy ve vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody. V návaznosti na tato zjištění jsou pak navrženy změny ve vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody, které by měly zajistit jeho optimalizaci.

Diplomová práce je s ohledem na takto koncipovaný hlavní cíl svým charakterem teoreticko-empirická. Vnitřně je tak členěna na část teoretickou a část empirickou. V teoretické části je

nejprve ve stručnosti pojednáno o účelu trestu a jeho funkcích, následně je vysvětlena podstata a význam programu zacházení a nakonec i místo vzdělávání vězňů v něm. V empirické části jsou pak prezentovány výsledky kvalitativního výzkumu provedeného za využití designu případové studie. Jedná se o celkem pět případů, které se detailně věnují vzdělávání informantů během jejich výkonu trestu odnětí svobody, a to z perspektivy svého života po propuštění. Základem těchto případových studií jsou především polostrukturované rozhovory uskutečněné s informanty.

Výsledky tohoto výzkumu i v návaznosti na ně formulovaná doporučení ke zlepšení identifikovaného stavu je možno v budoucnu využít při zlepšení programů zacházení, jejichž integrální součástí jsou i vzdělávací aktivity. Vzdělávání vězňů je přitom s to přinášet pozitivní efekt jak vězňům samotným, tak i osobám v jejich okolí a v konečném důsledku i celé společnosti. Proto má význam se touto problematikou zabírat i do budoucna.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY A PROGRAM ZACHÁZENÍ

Právním následkem spáchaného trestného činu je trest, který je vedle tzv. ochranných opatření jednou z trestních sankcí. Katalog trestů je v našich podmínkách obsažen v ustanovení § 52 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní zákoník“). V něm je uvedeno, že soud může za spáchané trestné činy uložit následující tresty: odnětí svobody, domácí vězení, obecně prospěšné práce, propadnutí majetku, peněžitý trest, propadnutí věci, zákaz činnosti, zákaz držení a chovu zvířat, zákaz pobytu, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, ztrátu čestných titulů nebo vyznamenání, ztrátu vojenské hodnosti a vyhoštění. Z uvedených trestů je z pohledu problematiky řešené v této práci relevantní trest odnětí svobody. Tato kapitola je zaměřena na výkon trestu odnětí svobody a na program zacházení, který celým tímto výkonem prolíná.

1.1 Výkon trestu odnětí svobody

Jak vyplývá z ustanovení § 52 odst. 2 trestního zákoníku, za trest odnětí svobody se považuje:

- nepodmíněný trest odnětí svobody;
- podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a
- podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem.

Též ustanovení dále uvádí, že za zvláštní typ trestu odnětí svobody je považován tzv. výjimečný trest. Podmínky jeho ukládání vymezuje ustanovení § 54 trestního zákoníku. Z jeho odst. 1 vyplývá, že výjimečný trest může mít podobu trestu odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let, nebo trestu odnětí svobody na doživotí. Lze jej uložit pouze za spáchání za zvlášť závažného zločinu, u kterého to trestní zákon dovoluje.

Ze shora uvedených forem trestu odnětí svobody je s ohledem na tematické zaměření této práce směrodatná forma nepodmíněného trestu odnětí svobody, tj. forma, kdy odsouzený tento trest vykonává ve věznici. Ve vztahu k výkonu trestu odnětí svobody je přitom možno uvést, že ten je striktně upraven příslušnými právními předpisy, k nimž náleží především zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o výkonu trestu“) a Vyhláška

Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „řád výkonu trestu“).

Zákon o výkonu trestu upravuje jednak výkon trestu odnětí svobody ve věznicích, jednak výkon trestu ve zvláštních odděleních vazebních věznic. V ustanovení § 1 odst. 2 tohoto zákona je výslovně zakotven účel výkonu trestu odnětí svobody. Ten spočívá v působení na odsouzené prostředky stanovenými tímto zákonem v tom směru, aby:

- se u nich snižovalo nebezpečí recidivy jejich kriminálního chování a aby po propuštění vedli soběstačný život v souladu se zákonem;
- byla společnost chráněna před pachateli trestných činů;
- jim bylo zabráněno v dalším páchání trestné činnosti.

Takto pojatý účel výkonu trestu v zákoně o výkonu trestu koresponduje s účelem trestu, jak je uváděn v kriminologické literatuře. Např. Inciardi (1994, s. 466 a násl.) k účelu trestu uvádí, že může spočívat v následujících přístupech:

- Odplata – je možno ji chápat jako sociální mstu, které se společnost dopouští na pachateli trestné činnosti. V tomto přístupu je snahou nastolit rovný a proporcionální vztah mezi proviněním a trestem.
- Odstašování – trest zde má být prostředkem ke snižování kriminality. Trest podle této teorie působí preventivně vůči potenciálním pachatelům trestné činnosti tím, že jsou pachatelé této činnosti exemplárně trestáni.
- Rehabilitace (náprava) – v tomto případě se usiluje o prevenci trestné činnosti na základě změny jednání pachatele. Tato teorie je založena na premise, že osobu páchající trestnou činností vedou k jejímu protiprávnímu jednání identifikovatelné důvody. Na základě jejich zjištění je možné je řešit a změnit, čímž lze zabránit páchání další trestné činnosti ze strany této osoby. Tato teorie si tedy klade za cíl změnit chování pachatele trestné činnosti a reintegrovat jej do společnosti jako produktivního občana.

Z pohledu sociální pedagogiky je jednoznačně nejpřijatelnější poslední uváděný přístup k trestání, poněvadž je v souladu se zásadou pedagogického optimismu. Tato zásada je v obecné rovině založena na víře v objekt výchovy (tj. vychovávaného), v jeho lepší vlastnosti a v pozitivní vývoj v jeho studijním a osobním životě (viz Holeček, 2014, s. 34). Zmíněnou zásadou by se měl řídit i výkon trestu odnětí svobody. Určitou výhodou v tomto směru je skutečnost, že probíhá v poměrně striktně vymezeném prostředí věznic, eventuálně

i na tzv. venkovních pracovištích. Tato výhoda spočívá v tom, že zainteresovaní pracovníci Vězeňské služby České republiky (dále jen „Vězeňská služba“) mají přehled o vlivech, které na odsouzeného působí, a tyto vlivy využít k jeho nápravě. Spáchanou trestnou činností lze totiž považovat za důsledek nedostatků v socializaci daného jedince, jejichž odstraněním je možno se vyhnout opakování trestné činnosti v budoucnu. Nedostatky v socializaci lze odstranit výchovným působením na osobnost odsouzeného během výkonu trestu.

Na druhé straně však vězeňské prostředí může způsobovat jev, který je označován jako prizonizace. Tento pojem je možno ve stručnosti vymezit jako adaptaci nováčka na „plnohodnotného“ kriminálního během jeho pobytu ve vězeňském prostředí. Tato adaptace přitom spočívá v přijímání hodnot a vzorců chování vězeňské subkultury, které nakonec převažují nad konformními hodnotami, takže prizonizovaný jedinec je imunní vůči vlivu konvenčnímu systému hodnot (Veteška, Fischer, 2020, s. 124). Na toto nebezpečí myslel již zákonodárce, když v ustanovení § 7 zákona o výkonu trestu stanovil některé zásady umístování do výkonu trestu. V jeho odst. 1 je uvedeno, že se během výkonu trestu umísťují odděleně:

- odsouzení muži od odsouzených žen;
- odsouzené ženy, jež mají ve výkonu trestu u sebe dítě;
- odsouzení s infekčním onemocněním nebo u kterých existuje podezření na infekční onemocnění a
- obvykle i odsouzení, kteří jsou:
 - mladiství od dospělých odsouzených;
 - opakovaně ve výkonu trestu od odsouzených, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé (tj. recidivisté od prvotrestaných) – pro tyto účely se k zahlazení odsouzení podle trestního zákoníku nebo zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů nepřihlíží;
 - odsouzení pro spáchání úmyslných trestných činů od odsouzených pro spáchání nedbalostních trestných činů;
 - trvale pracovně nezařaditelní;
 - osobami s poruchami duševními nebo poruchami chování;
 - osobami s uloženým ochranným léčením a zabezpečovací detencí a
 - velmi nebezpeční – tato skupina odsouzených je vymezena v ustanovení § 72a odst. 1 zákona o výkonu trestu, přičemž se jedná o osoby odsouzené k výjimečnému trestu, dále o osoby, proti nimž je vedeno trestní stíhání pro

zvláště závažný zločin, jehož se dopustily v průběhu výkonu vazby či výkonu trestu, o osoby, které se v posledních pěti letech pokusily uprchnout nebo uprchly z výkonu vazby nebo výkonu trestu, a konečně i o osoby, u nichž je možné důvodně předpokládat, že ohrozí bezpečnost jiných osob.

Výše zmíněná, ale i další přijímaná opatření během výkonu trestu by měla vést k resocializaci odsouzených. Jak bylo už dříve uvedeno, spáchaná trestná činnost je u odsouzených zapříčiněna především jejich nedokonalou socializací. Za socializaci bývá podle Krause (2008, s. 59) označován „... *proces postupné přeměny člověka jako biologické bytosti v bytost společenskou, tedy postupné začleňování se do života dane společnosti, proces, v němž se učíme v dane společnosti žít.*“ Tentýž autor k socializaci dále poznamenává, že k socializaci dochází nahodile a živelně v průběhu celého života jedince, přičemž si během tohoto procesu osvojuje kulturu příslušné společnosti, která je představována specificky lidskými formami chování, jazykem, poznatky a normami.

V tomto kontextu je možno resocializací nejobecněji rozumět zásahy do procesu socializace, jejichž cílem je náprava nežádoucích jevů, které nastaly v dosavadní socializaci. Jůzl (2017, s. 303) k resocializaci uvádí, že je možno na ni nahlížet ze dvou různých hledisek:

- Přírozená resocializace v širším slova smyslu – dochází k ní během celého života jedince. Tato resocializace má souvislost s tím, že v současném rychle se měnícím světě je nezbytné, aby se člověk neustále přizpůsoboval a učil novým formám chování, jakož i přijímal nové normy a hodnoty, jež jsou nezřídka spjaty s novým sociálním postavením.
- Resocializace specifická – jde o resocializaci v užším slova smyslu, který je relevantní především v etopedii a penitenciaristice. Svoji podstatou jde o převýchovný proces jedince, který je mravně narušený. Z pohledu stupňů socializace se může dotýkat adaptace, utility až inferiority (ta připadá do úvahy zejména v souvislosti s doživotními tresty odnětí svobody).

V souvislosti s výkonem trestu odnětí svobody (potažmo resocializací odsouzeného) je možno zmínit i koncepty retributivní (nebo též vyrovnávací či doplatné) a restorativní (nebo též obnovující) justice. Ze zmíněných konceptů se historicky dříve objevil koncept retributivní justice (angl. *retributive justice*). Pro retributivní model justice je charakteristické, že je v něm za primární oběť trestného činu považován stát. Vzhledem k této skutečnosti jsou veškeré síly a prostředky zaměřeny na ochranu státu (respektive

společnosti, kterou reprezentuje) před pachatelem ohrožujícími veřejný zájem. Poněvadž tento model vychází z kontradiktorního vztahu mezi státem (respektive veřejným žalobcem) a pachatelem trestného činu, jsou v něm potlačovány preventivní prvky působení na strany řízení se zřetelem k povaze trestné činnosti (Holá, 2013, s. 272).

Naproti tomu cílem restorativní justice (angl. *restorative justice*) je změnit způsob, jakým současná společnost nahlíží na trestnou činnost a související formy problémového chování a jak na ně reaguje. Konkrétně se snaží nahradit stávající vysoce profesionalizované systémy trestní spravedlnosti a kontroly komunitní reparační spravedlnosti a moralizující sociální kontrolou (Johnstone, Van Ness, 2007, s. 5). Zastánci restorativní justice považují trestný čin v daleko větší míře jako zásah do interpersonálních vztahů. Proto by mělo být primárně cílem, aby pachatel trestného činu svojí vlastní činností přispěl k nápravě (obnově) tohoto narušeného vztahu (samozřejmě za předpokladu, že je to s ohledem na povahu jím spáchaného činu možné). Tím přijme daleko více odpovědnost za spáchaný čin, k čemuž přispívá i účast oběti trestného činu, popřípadě i dané komunity (Tomášek, 2010, s. 164).

Z charakteristiky obou těchto konceptů justice je patrné, že pro nápravu odsouzeného je daleko více vhodný koncept restorativní justice, což vyplývá mimo jiné z faktu, že umožňuje pachateli trestného činu se lépe vyrovnat se svým činem, stejně jako umožňuje, aby lépe pochopil, čeho se dopustil. Za těchto okolností je možno předpokládat, že se takový pachatel v budoucnu méně pravděpodobněji dopustí trestného činu v porovnání s pachatelem, který byl konfrontován s retributivní justicí, u kterého je prevencí páchaní jeho další trestné činnosti obava z odhalení a uložení trestu. U pachatele, který se výrazně podílel na odstranění následků svého protiprávního jednání lze dále předpokládat, že bude mít proaktivní přístup ke své nápravě, např. tím, že se bude dále vzdělávat, aby zvýšil své šance na trhu práce. Tyto skutečnosti by měly být brány v potaz při sestavování programu zacházení.

1.2 Program zacházení

Samotný pojem „program zacházení“ byl v penitenciaristice zaveden ve shodě Evropskými vězeňskými pravidly v roce 2000, poněvadž lépe odpovídá průběhu a zejména výsledku dosud užívaného pojmu „resocializace“ (Jůzl, 2017, s. 363). Program zacházení je možno charakterizovat jako základní formu cílevědomého a komplexního působení na odsouzeného nacházejícího se ve výkonu trestu odnětí svobody. Smyslem programu zacházení je především to, aby odsouzení byli vedeni k přijetí odpovědnosti za spáchaný trestný čin a aby

bylo zajištěno naplňování účelu trestu. Podkladem jeho vypracování je komplexní zpráva o odsouzeném, která je zpracována na základě jeho pobytu na nástupním oddělení věznice.¹ Při jeho zpracování se bere do úvahy délka trestu odsouzeného, charakteristika jeho osobnosti a příčiny jím spáchané trestné činnosti (Vězeňská služba České republiky, 2023a). Zavedení institutu programu zacházení je možno vnímat jako jeden z důležitých přínosů snah o humanizaci našeho vězeňství. O této skutečnosti vypovídá mimo jiné i vyjádření plk. Jiřího Malého, bývalého ředitele Vězeňské služby, který k humanizaci našeho vězeňství uvedl: „*Humanizace vězeňství, to nejsou barevné televizory, ale působení na vězně, aby se nám po propuštění za chvíli nevraceli zpět*“ (Malá, 2003, s. 111).

Ve shodě s ustanovením § 41 odst. 3 zákona o výkonu trestu jsou obligatorními náležitostmi programu zacházení:

- konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného;
- metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení cíle;
- způsob a četnost hodnocení.

Též ustanovení dále za pravidelnou součást programu zacházení označuje rovněž stanovení způsobu zaměstnávání odsouzeného, eventuálně jeho účasti na pracovní terapii, stejně jako stanovení způsobu vzdělávání anebo jiné náhradní činnosti, která směřuje k vytvoření předpokladů pro soběstačný život odsouzeného v souladu se zákonem. Z uvedeného vyplývá, že zákonodárce si je vědom významu vzdělávání pro řadu odsouzených, a proto tuto činnost výslovně uvádí mezi činnostmi, které tvoří součást programu zacházení. Z pohledu uplatnění na trhu práce po propuštění odsouzeného z výkonu trestu má význam rovněž jeho zaměstnávání během výkonu trestu, poněvadž při něm vedle uchování pracovních návyků může odsouzený získat nové pracovní vědomosti, návyky a dovednosti.

Shora uvedené ustanovení zákona o výkonu trestu vytváří základní rámec pro programy zacházení. Blíže je tato problematika upravena v řádu výkonu trestu, konkrétně jeho ustanoveními § 36 až § 40. Není cílem se jim věnovat dopodrobna, nýbrž bude věnována pozornost těm, která se bezprostředně dotýkají problematiky vzdělávání odsouzených během výkonu trestu v rámci programu vzdělávání. V této souvislosti je zapotřebí poznamenat, že na program zacházení je nutno pohlížet jako na celek, díky němuž je dosahováno synergického efektu, který by jinak jeho jednotlivé části samy o sobě nemohly

¹ Ustanovení § 41 odst. 2 zákona o výkonu trestu uvádí, že komplexní zpráva představuje shrnutí „... výsledků psychologického, pedagogického, sociálního, případně lékařského posouzení, hodnocení rizik a potřeb a jiných dostupných materiálů k osobě odsouzeného...“.

dosáhnout. Proto jsou ve stručnosti zmíněny i části programu zacházení odlišné od vzdělávacích aktivit.

Z ustanovení § 36 odst. 1 řádu výkonu trestu vyplývá, že v rámci programu zacházení je možno diferencovat mezi následujícími aktivitami:

- pracovní aktivity – těmito aktivitami podle ustanovení § 36 odst. 3 řádu výkonu trestu mohou být zaměstnávání, práce nezbytná k zajištění každodenního provozu věznice a pracovní terapie, vedené zaměstnanci Vězeňské služby disponujícími potřebným odborným vzděláním;
- vzdělávací aktivity – blíže jim je věnována 2. kapitola této práce;
- speciální výchovné aktivity – těmito jsou v souladu s ustanovením § 36 odst. 5 řádu výkonu trestu sociální, speciální pedagogické, psychologické a terapeutické působení, které vedou zaměstnanci s potřebným odborným vzděláním, přičemž jsou obvykle zaměřeny na oblast příčin a důsledků páchaní kriminality, rizika a kriminogenní potřeby, osobnost odsouzeného, nebo změnu jeho postojů, myšlení a chování;
- zájmové aktivity – za tyto jsou ve shodě s ustanovením § 36 odst. 6 řádu výkonu trestu formy individuální a skupinové zájmové činnosti, které organizují a vedou zaměstnanci s nezbytným odborným vzděláním, a jimiž jsou rozvíjeny v souladu s účelem výkonu trestu schopnosti, vědomosti, jakož i sociální dovednosti odsouzených;
- oblast utváření vnějších vztahů – zaměřuje se zvláště na odsouzené s dlouhodobějšími tresty, přičemž cílem je zde udržení kontaktu s vnějším světem, především s rodinou a přáteli, a proto je kladen důraz na tyto aktivity u odsouzených zařazených ve výstupních odděleních, což jim umožňuje lépe se připravit na přechod z prostředí vězení do běžného prostředí mimo něj (Biedermanová, Petras, 2011, s. 20-21).

Z předestřené výčtu aktivit tvořících program zacházení je zřejmé, že vedle vzdělávacích aktivit a již zmiňovaných pracovních aktivit mohou k nabývání vědomostí uplatnitelných po propuštění odsouzených z výkonu trestu na trhu práce uplatnit rovněž vědomosti nabyté při zájmových aktivitách programu zacházení. U části odsouzených mohou mít pro jejich vzdělávání význam i speciální výchovné aktivity, díky nimž odsouzený může např. přehodnotit svůj dosavadní negativní postoj ke vzdělávacím aktivitám.

V ustanovení § 36a řádu výkonu trestu (respektive v ustanovení § 37 řádu výkonu trestu v případě posledního uvedeného programu) jsou vymezeny kategorie programů zacházení a podmínky pro zařazování odsouzených do dané kategorie. Takto zmíněné ustanovení diferencuje mezi následujícími kategoriemi programů zacházení:

- Program minimálního zacházení – stanovuje se odsouzenému s nízkými riziky. V tomto programu je kladen důraz na pracovní a zájmové aktivity. Vyznačuje se nižší mírou odborné intervence.
- Program standardního zacházení – stanovuje se odsouzenému se středními až vysokými riziky. Je v něm kladen důraz na pracovní a vzdělávací aktivity. Vyznačuje se střední mírou odborné intervence a obecně cílenými činnostmi.
- Program speciálního zacházení – stanovuje se odsouzenému s vysokými až velmi vysokými riziky. Je v něm kladen důraz hlavně na speciálně výchovné a vzdělávací aktivity. Uplatňuje se v něm vyšší míra odborné intervence a speciálně výchovné činnosti.
- Program výstupního zacházení – stanovuje se odsouzenému, jehož je, se zřetelem k délce jeho trestu nebo potřebě pomoci při vytváření příznivých podmínek pro soběstačný způsob života v souladu se zákonem, nezbytné připravit na život po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.
- Program základního motivačního zacházení – zařazují se do něj odsouzení, kteří odmítnou stvrdit podpisem přijetí sestaveného programu zacházení. V tomto programu je kladen důraz na dodržování pořádku a bezpečnosti, jakož i na pracovní aktivity, které jsou adekvátní zdravotnímu stavu odsouzeného. Je pro něj charakteristická individuální míra odborné intervence, která je uskutečňována s cílem motivovat odsouzeného ke změně jeho postojů a chování.

Při sestavování programu zacházení je třeba v maximální možné míře uplatňovat individuální přístup. Tento tradiční pedagogický princip v uvažovaném kontextu spočívá ve způsobu práce s odsouzeným, který je založen na jeho individuálních zvláštностech (viz např. Kolář, 2012, s. 53). To v daném případě předpokládá znalost individuálních zvláštností odsouzeného, včetně jeho motivace k resocializaci, problémů, s nimiž se musí vypořádávat, jeho sociálního zázemí apod. Významným prostředkem individualizace je nástroj označovaný SARPO. Toto označení je akronymem ze slov „souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených“. Prostřednictvím tohoto nástroje se posuzuje nebezpečnost odsouzených. Slouží k identifikaci rizik a kriminogenních potřeb odsouzených, kteří jsou umístěni ve

věznicích s ostrahou a zvýšenou ostrahou, respektive mladistvých odsouzených. Je využíván rovněž k predikci pravděpodobnosti opětovného uvěznění (Boukalová, Gillernová, 2020, s. 361). K individualizaci programů zacházení přispívá rovněž povinnost, která je věznicí stanovena v ustanovení § 36 odst. 7 řádu o výkonu trestu, a sice povinnost využívat během realizace programu zacházení o možná nejširší paletu forem, metod a prostředků vyžadujících aktivní přístup odsouzených a obsahujících prvky sebeobsluhy.

Pracovní, vzdělávací, speciální výchovné zájmové aktivity je podle ustanovení § 36a odst. 6 řádu výkonu trestu možné vzájemně kombinovat takovým způsobem, aby byla při sestavování programu zacházení zajištěna potřebná míra jeho individualizace. V případě, že existuje několik ve svém důsledku pro daného jedince rovnocenných variant programu zacházení, je přípustné, aby si odsouzený mezi nimi vybral konkrétní variantu. Vedle již zmíněných aktivit programu zacházení tvoří ve shodě s ustanovením § 36a odst. 5 řádu výkonu trestu pravidelnou součást programu zacházení rovněž zájmové a volnočasové aktivity, přičemž jejich konkrétní podoba se odvíjí od možností a nabídky dané věznice.

K programům zacházení je třeba dále uvést, že nejsou ničím statickým a navždy daným. Naopak se mohou podle aktuální potřeby a zjištění měnit. Za tím účelem dochází k jejich průběžnému vyhodnocování. Děje se tak periodicky za podmínek uvedených v ustanovení § 38 řádu výkonu trestu, přičemž toto vyhodnocování se zaměřuje na úspěšnost plnění programu zacházení v oblasti cílů, jednotlivých aktivit, pořádku a kázně. Tímto ustanovením je stanovena obvyklá periodicita vyhodnocování programů zacházení na jednu měsíčně ve věznicích pro mladistvé, jednou za dva měsíce ve výstupních oddílech věznic s ostrahou a věznic se zvýšenou ostrahou, jednou za tři měsíce ve věznicích s ostrahou a jednou za šest měsíců ve věznicích se zvýšenou ostrahou. Periodicita vyhodnocování je tak především stanovena jednak s ohledem na osobnost odsouzeného, jednak s ohledem na typ věznice. Pokud z tohoto vyhodnocení vyplývá, že stanovený program zacházení v některých ohledech nepřispívá k naplnění účelu výkonu trestu, pak jsou prováděny jeho korekce ve formě jeho aktualizace. Pro zvýšení účinnosti a efektivnosti těchto aktualizací (včetně změny varianty programu zacházení) řád výkonu trestu v ustanovení § 38 odst. 3 stanoví, že se na nich podílí i odsouzený. Lze předpokládat, že pokud se odsouzený sám aktivně podílí na sestavení a aktualizacích programu zacházení, tak bude lépe srozuměn s tím, k jakému cíli má vést, stejně jako bude větší jeho ochota takový program zacházení naplňovat.

2 MOŽNOSTI VZDĚLÁVÁNÍ ODSOUZENÝCH VE VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

Z dosud uvedeného vyplynulo, že významnou součástí aktivit v rámci programu zacházení jsou i vzdělávací aktivity. Zároveň bylo zdůrazněno, že vedle nich mají potenciálně edukační význam rovněž i některé další aktivity, které tvoří součást programu zacházení, především pak pracovní aktivity a aktivity zájmové. Z toho důvodu nebudou v nezbytné míře v této kapitole opomenuty ani tyto aktivity, a to v rozsahu, v němž mohou přispívat ke vzdělávání osob ve výkonu trestu. Jedná se o aktivity, které tvoří součást tzv. informálního vzdělávání.

2.1 Účel a cíl vzdělávání odsouzených během výkonu trestu, jeho základní zásady

Není žádných pochyb o tom, že během výkonu trestu je život odsouzeného zcela odlišný od života na svobodě. Tato skutečnost je dána množstvím povinností, omezení a specifik, kterým se odsouzený během výkonu trestu musí podřídit. Kromě toho se na něj nevztahují některá práva a svobody, která přísluší lidem na svobodě, popřípadě některá z nich odsouzený požívá jen v omezeném rozsahu. Základní směrnicí v tomto ohledu je ustanovení § 27 odst. 1 zákona o výkonu trestu, které uvádí následující: *„Po dobu výkonu trestu jsou odsouzení povinni podrobit se omezením některých práv a svobod, jejichž výkon by byl v rozporu s účelem výkonu trestu nebo která nemohou být vzhledem k výkonu trestu uplatněna.“* I z citovaného ustanovení zákona o výkonu trestu vyplývá, že i oblast práv a svobod odsouzených koresponduje s účelem trestu.

Na druhé straně však není nijak zásadně dotčeno ústavně garantované právo na vzdělávání, které je zakotveno v ustanovení čl. 33 odst. 1 Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb. o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „Listina“). Jak dále vyplývá z ustanovení čl. 33 odst. 2 Listiny, mají občané právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách a v závislosti na schopnostech občana a možnostech společnosti i na vysokých školách. Na uplatnění tohoto práva se během výkonu trestu v plné míře vztahuje, co bylo uvedeno výše – že se u něj uplatňují určitá omezení, která jsou dána charakterem výkonu trestu.

Účel vzdělávání během výkonu trestu by tedy měl přispívat k naplnění účelu tohoto trestu. O významu vzdělávání během výkonu trestu svědčí mimo jiné pozornost, která je mu

věnována v tuzemské legislativě, ale i pozornost, která je mu věnována v dokumentu Rady Evropy, který je označován jako Evropská vězeňská pravidla. Ačkoliv se nejedná o právně závazný dokument (jde jen o doporučení), obsahuje řadu vodítek, která jsou pro vzdělávání odsouzených ve výkonu trestu minimálně inspirativní. Respektování těchto pravidel totiž zcela koresponduje s požadavkem, aby vzdělávání během výkonu trestu přispívalo k naplnění účelu trestu odnětí svobody. Proto je vhodné se zmínit o těchto požadavcích zmínit. Jak vyplývá z následujícího výkladu, aktuální česká legislativa těmto požadavkům zcela vyhovuje.

Požadavky na oblast vzdělávání osob ve výkonu trestu Evropská vězeňská pravidla shrnují následujícím způsobem:

- každé vězeňské zařízení by mělo usilovat o to, aby všichni odsouzení měli přístup ke vzdělávacím programům – takové programy mají být v maximální možné míře komplexní, měly by uspokojovat individuální potřeby odsouzených a zohledňovat jejich ambice;
- vzdělávací programy se mají prioritně zaměřovat na odsouzené, kteří jsou negramotní nebo neumějí počítat, jakož i pro odsouzené, kteří nedosáhli základní nebo odborné vzdělání;
- zvláštní pozornost je zapotřebí zaměřit na vzdělávání mladých odsouzených a odsouzených se speciálními potřebami;
- edukaci je nezbytné pokládat za součást vězeňského režimu – vzdělávání by mělo mít stejný status jako pracovní činnost, kdy by odsouzení neměli být za svoji účast ve vzdělávacích programech finančně nebo jinak znevýhodněni;
- každé vězeňské zařízení musí dát odsouzeným k dispozici knihovnu – ta by měla být v dostatečné míře vybavena širokou paletou rekreačních i vzdělávacích zdrojů, knih a jiných médií;
- tam, kde to je možné, je zapotřebí zajišťovat činnost vězeňské knihovny ve spolupráci s veřejnými knihovnami;
- edukaci vězňů je třeba v rámci možností:
 - integrovat do veřejného výchovně-vzdělávacího systému daného státu, aby odsouzení mohli po propuštění z výkonu trestu bez potíží pokračovat ve svém vzdělávání a odborném výcviku;
 - zajišťovat pod záštitou externích výchovně-vzdělávacích institucí.

Hlavní cíl vzdělávání odsouzených ve výkonu trestu Veteška a Fischer (2020, s. 138) spatřují ve „... zvýšení pravděpodobnosti následné reintegrace delikventního jedince do společnosti, ve zlepšení úrovně jeho morálních vlastností a v korekci jeho chování do sociálně přijatelných, nebo dokonce požadovaných forem.“ V případě odsouzených s nízkým dosaženým vzděláním je možno dokonce předpokládat, že bez jejich dalšího vzdělávání není jejich opětovná integrace do společnosti (pokud kdy vůbec byli za svého života do společnosti integrováni) vůbec myslitelná.

V této souvislosti je třeba připomenout koncept celoživotního vzdělávání. Idea celoživotního vzdělávání a učení není nikterak nová, avšak v současnosti se stále více prosazuje díky politickým rozhodnutím i v praxi. Prosazení této ideje je jednak záležitostí pedagogiky a andragogiky, jednak sociální, vzdělávací a hospodářské politiky, přičemž vyžaduje přijetí množství navzájem koordinovaných právních, administrativních, organizačních, didaktických a metodických rozhodnutí (Beneš, 2014, s. 36). Vzdělávání odsouzených ve výkonu trestu tvoří specifickou součást vzdělávání dospělých. Platí o něm tedy totéž, co o vzdělávání dospělých – totiž že je nutné pro konkurenceschopnost na trhu práce po propuštění z výkonu trestu, poněvadž potřeby trhu práce se v čase mění a poptávka trhu práce nemusí odpovídat nabídce (viz např. Zormanová, 2017, s. 27).

Pokud se tedy odsouzený během výkonu trestu dále nevzdělává, lze předpokládat, že se po propuštění z tohoto trestu bude jen obtížně prosazovat na trhu práce, což by jej mohlo opětovně nasměrovat na kriminální dráhu, což je zcela v rozporu s účelem trestu odnětí svobody. I z těchto důvodů je vzdělávání společně se zaměstnáváním odsouzených zařazeno mezi základní pilíře strategického dokumentu Koncepce vězeňství do roku 2025, které by měly zajistit jak reintegraci odsouzených do společnosti a jejich širší uplatnění na trhu práce po jejich propuštění z výkonu trestu, tak by měly být prevencí recidivy trestné činnosti a v konečném důsledku i jejich návratu do výkonu trestu. Tento cíl by ve vztahu k odsouzeným ve výkonu trestu měl být podle tohoto dokumentu naplněn prostřednictvím následujících cílů specifických:

- umožnit odsouzeným dosažení co nejvyššího kvalitního a praktického vzdělání, efektivně provázat vzdělávání odsouzených s jejich zaměstnáváním, pružně reagovat na požadavky trhu práce;
- dále rozvíjet nynější systém výuky, inovovat metody a materiálně-technické vybavení;
- hledat nové zdroje financování a efektivně čerpat zdroje existující;

- zintenzivnit ve vhodných oblastech výuky odsouzených spolupráci s externími subjekty;
- systematicky motivovat odsouzené účastníci se vzdělávání i jeho poskytovatele, zavést efektivní systém kontroly vzdělávání odsouzených;
- podporovat výměnu informací v rámci Vězeňské služby i mezi jednotlivými bezpečnostními sbory a rozšiřovat systém „dobré praxe“.

Rámcově problematiku vzdělávání odsouzených (respektive zaměstnávání a vzdělávání odsouzených) řeší ustanovení § 29 a § 34 zákona o výkonu trestu. Ustanovení § 29 zákona o výkonu trestu se dotýká zaměstnávání a vzdělávání odsouzených. V souladu s tímto ustanovením je povinností odsouzeného zařazeného do práce pracovat, a sice za podmínky, že je pro danou práci zdravotně způsobilý. Aby zaměstnávání a vzdělávání odsouzených plnilo sledovaný účel, musí věznice v této souvislosti zajišťovat:

- zařazovat odsouzené do práce, která odpovídá jejich zdravotní způsobilosti, a to se zřetelem k jejich odborným znalostem a dovednostem včetně způsobilosti poskytovat zdravotní služby;
- odměňování odsouzených za vykonanou práci;
- vytvářet podmínky k tomu, aby odsouzení mohli získat pracovní kvalifikaci a zvyšovat si tu dosavadní, jakož i rozšiřovat si svoji všeobecnou informovanost.

Pokud jde o vzdělávání odsouzených, tak k tomuto ustanovení § 34 zákona o výkonu trestu uvádí, že odsouzeným, u kterých k tomu existují předpoklady, se obvykle umožní, aby získali vzdělání na základní, popřípadě i střední škole, eventuálně se zúčastnili dalších forem vzdělávání, jež jim umožní získat a zvýšit si dosavadní pracovní kvalifikaci. V této souvislosti jim uvedené ustanovení umožňuje výjimku ze zákazu používání výpočetní techniky během výkonu trestu, kdy na základě svolení ředitele věznice mohou odsouzení tuto techniku používat pod kontrolou personálu věznice. Jestliže jsou odsouzení v rámci vzdělávání odsouzených zařazení do denní formy studia, pak se pro účely zákona o výkonu trestu posuzují jako odsouzení zařazení do práce.

V ustanovení § 36 odst. 4 řádu výkonu trestu jsou uvedeny tři skupin vzdělávacích aktivit programu zacházení. Jedná se následující skupiny aktivit:

- vzdělávání, které je organizováno nebo realizováno středním odborným učilištěm;
- vzdělávání, které jsou vedeny nebo kontrolovány zaměstnanci oddělení výkonu trestu, popřípadě zaměstnanci oddělení výkonu vazby a trestu;

- vzdělávání v korespondenčních kursech a v rámci sítě základních, středních, vyšších odborných či vysokých škol v tuzemsku.

Tyto vzdělávací aktivity programu zacházení prostupují především formálním a neformálním vzděláváním odsouzených během výkonu trestu odnětí svobody, jak jsou uvedeny v dalším textu. Další zásady realizace vzdělávacích aktivit programu zacházení vymezuje ustanovení § 46 řádu výkonu trestu. Vzdělávání je obvykle zajišťováno odloučenými pracovišti středního odborného učiliště. Pokud v dané věznici není zřízeno odloučené pracoviště středního odborného učiliště, pak je vzdělávání odsouzených zajišťováno oddělením výkonu trestu, popřípadě oddělením výkonu vazby a trestu. Nezbytnou podmínkou pro zařazení odsouzeného do konkrétního vzdělávacího programu je zdravotní způsobilost, která mu umožní jej úspěšně absolvovat.

Z ustanovení § 46 odst. 5 řádu výkonu trestu vyplývá povinnost věznice vytvářet odsouzeným, kteří jsou zařazeni do některé z forem vzdělávání, vhodné prostorové i organizační podmínky pro studium. Pouze v takovém případě může odsouzený úspěšně zvládnout nároky studia a v konečném důsledku i naplnění účelu výkonu trestu odnětí svobody. V případě odsouzených, kteří jsou umístěni v odděleních s nízkým či středním stupněm zabezpečení věznice s ostrahou nebo věznici pro mladistvé, je ředitel věznice oprávněn jim za účelem docházky do školy povolit volný pohyb mimo věznici. V případě, že je zajišťována povinná školní docházka mladistvých odsouzených, musejí orgány Vězeňské služby v souladu s ustanovením § 46 odst. 2 řádu výkonu trestu spolupracovat s příslušnými školami a orgány státní správy a samosprávy ve školství.

Velmi důležitá podmínka pro vzdělávání odsouzených je zakotvena v ustanovení § 46 odst. 3 řádu výkonu trestu, přičemž zmíněné ustanovení uvádí, že z dokladů o vzdělávání odsouzených nesmí být zřejmé, že dotyčná osoba získala příslušné vzdělání během výkonu trestu odnětí svobody. Tím je zajištěno, že tato osoba nebude po svém propuštění z výkonu trestu stigmatizována např. při hledání zaměstnání. Takový stav by byl proti účelu výkonu trestu a zvyšoval by riziko, že se osoba propuštěná z výkonu trestu začne znovu dopouštět trestné činnosti. Zmíněné ustanovení dále zakotvuje právo odsouzených, kteří nedokončí studium v době výkonu trestu, dokončit studium v příslušné škole. Rovněž toto právo je stanoveno s ohledem na naplnění účelu trestu, poněvadž díky němu se zvyšuje pravděpodobnost, že osoba propuštěná z výkonu trestu dokončí studium zahájené během výkonu trestu, což posléze zvýší její šance na uplatnění se na trhu práce.

2.2 Formální vzdělávání odsouzených během výkonu trestu

Pro formální vzdělávání je charakteristické, že se uskutečňuje v rámci vzdělávacích institucí, obvykle ve školách. U tohoto vzdělávání jsou vymezeny legislativou jeho cíle, funkce, obsahy, organizační formy i způsoby jeho evaluace. Jeho součástí jsou na sebe navazující vzdělávací stupně, kterými jsou základní, střední a vysokoškolské vzdělávání. Jejich absolventi získávají potvrzení o jejich absolvování v podobě vysvědčení, diplomu, certifikátu apod. (Veteška, Tureckiová, 2008, s. 21).

Formální vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody organizuje nebo realizuje především Střední odborné učiliště Vězeňské služby ČR (dále také jen „SOU Vězeňské služby“), které má sídlo v Praze. Hlavním úkolem této vzdělávací instituce v oblasti vzdělávání je „... vytvářet podmínky pro vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody, a to zejména vhodnou nabídkou vzdělávacích aktivit s cílem uplatnění žáků na trhu práce po propuštění z výkonu trestu“ (Vězeňská služba České republiky, 2023b). Tato vzdělávací instituce poskytuje odsouzeným, popřípadě i obviněným ve vazbě přípravu pro výkon povolání a odborných činností v učebních či studijních oborech. Vedle toho organizuje také přípravné kurzy pro získání základního vzdělání. Vzdělávání je fyzicky zajišťováno v celkem devíti odloučených pracovištích, která jsou označována jako školská vzdělávací střediska. Ta jsou dislokována ve věznicích Heřmanice, Kuřim, Pardubice, Plzeň, Rýnovice, Stráž pod Ralskem, Světlá nad Sázavou, Valdice a Všehrady. Studijní obory se v těchto školních vzdělávacích střediscích otevírají spíše výjimečně. Pokud již jsou otevírány, pak obvykle jde o dvouleté nebo tříleté učební obory, k jakým náleží např. obráběč kovů, strojírenské práce, dřevařská výroba nebo práce ve stravování. Tato forma formálního vzdělávání je v praxi upřednostňována, a to především z toho důvodu, že výuka je realizována v prostorách věznice, takže odpadá přeprava odsouzených do místa výuky, která musí být zajišťována za dodržení přísných bezpečnostních opatření (Adamec, b. r.).

O počtech odsouzených, kteří se ve SOU Vězeňské služby zapojili ve školním roce 2020/2021 do některé z forem formálního vzdělávání, je možné si učinit bližší představu z tabulky 1.

Tabulka 1 Statistické údaje k počtům odsouzených zařazených do učebních oborů SOU Vězeňské služby ve školním roce 2021/2022

Zařazeno (všechny ročníky)	Nově přijato fyzických osob		Výroční vysvědčení	Vyučeno	Vyučeno ze zařazených [v %]
	Začínající ročníky	Končící ročníky			
593	327	12	399	162	42,08

Zdroj: Podeszwa, b. r., s. 4

Vedle SOU Vězeňské služby se na formálním vzdělávání odsouzených během výkonu trestu podílejí i další vhodné subjekty, především základní školy a střední odborná učiliště. Není však vyloučeno, aby v rámci vzdělávacích aktivit programu zacházení odsouzený absolvoval vysokoškolské studium. V minulosti byl takto medializován případ odsouzeného, který úspěšně během výkonu trestu ukončil bakalářské studium na Univerzitě Karlově, které bylo zaměřeno na teologické nauky. Možnost studovat na vysoké škole zatím u nás nabízí pouze Vazební věznice Praha – Ruzyně (Endrštová, 2017).

2.3 Neformální vzdělávání odsouzených během výkonu trestu

Neformální vzdělávání mívá formu kurzů, seminářů apod. Bývá uskutečňováno v zařízeních příslušné organizace, soukromých vzdělávacích institucí, neziskových organizací nebo i v běžných školách. Zaměřuje se na nabývání vědomostí, dovedností, zkušeností a kompetencí, jež jsou s to přispět danému jedinci ke zlepšení jeho společenského i pracovního uplatnění. Toto vzdělávání nevede k získání uceleného stupně vzdělání. Může být realizováno ve formě např. kurzů cizích jazyků, počítačových kurzů, rekvalifikačních kurzů, krátkodobých školení a přednášek apod. (Veteška, Tureckiová, 2008, s. 21-22).

Tento druh vzdělání může mít u odsouzených formu nejrůznějších akreditovaných a neakreditovaných kurzů, školení, seminářů nebo přednášek. Neformální vzdělávání odsouzených ve výkonu trestu může být zajišťováno buďto SOU Vězeňské služby nebo zaměstnanci oddělení výkonu trestu, popřípadě zaměstnanci oddělení výkonu vazby a trestu. SOU Vězeňské služby poskytuje odsouzeným ve výkonu trestu, popřípadě obviněným ve vazbě kurzy pro doplnění nebo rozšíření odborné kvalifikace. Přestože na základě jejich absolvování odsouzení nedosáhnou stupně vzdělání, je možno přisvědčit názoru, podle něhož je tento druh vzdělávání důležitý, ať již z hlediska jejich úspěšné resocializace, tak i z hlediska rekvalifikace (Adamec, b. r.). Jůzl (2017, s. 372) uvádí, že se může jednat např. o právní výchovu, výuku jazyků (angličtina, němčina, španělština aj.), seznámení se se

základy práce s informačními technologiemi, výuku mateřského jazyka, matematiky, občanské nauky, historie apod.

O počtech odsouzených, kteří se ve SOU Vězeňské služby zapojili ve školním roce 2020/2021 do některé z forem neformálního vzdělávání, je možné si učinit bližší představu z tabulky 2.

Tabulka 2 Statistické údaje k počtům odsouzených zařazených do kurzů SOU Vězeňské služby ve školním roce 2021/2022

Zařazeno	Doklad	Dokladů ze zařazených [v %]
977	347	35,52

Zdroj: Podeszwa, b. r., s. 4

2.4 Informální vzdělávání odsouzených během výkonu trestu

Informální vzdělávání (popřípadě informální učení) je možno chápat jako proces nabývání vědomostí, osvojování dovedností a kompetencí na bázi každodenních zkušeností a činností v práci, v rodině či ve volném čase. Spadá sem taktéž sebevzdělávání, jehož určitým handicapem je, že neumožňuje učícímu se jedinci ověření získaných znalostí. V porovnání s oběma dříve rozebíranými typy vzdělávání se vyznačuje neorganizovaností a obvykle i nesystematičností a institucionální nekoordinovaností (Veteška, Tureckiová, 2008, s. 22).

Pro informální vzdělávání odsouzených má velký význam ustanovení § 40 odst. 1 řádu výkonu trestu, které umožňuje, aby odsouzení vedle aktivit, které tvoří součást programu zacházení, v době vymezené vnitřním řádem uspokojovali své potřeby některým z níže uvedených způsobů:

- využívání knihovny věznice;
- odběr tisku, knih a publikací;
- podíl na vydávání vlastního časopisu odsouzených;
- sledování rozhlasových a televizních pořadů – jakkoliv sledování takových pořadů bývá chápáno obvykle jako pasivní způsob trávení volného času, není vyloučeno, že odsouzený sleduje mimo jiné i vzdělávací pořady;
- účast na dalších aktivitách vzdělávání a zájmové činnosti, které jsou zprostředkovány věznicí.

V souvislosti s využíváním těchto možností ze strany vězňů ukládá ustanovení § 40 odst. 2 věznicí za povinnost, aby při jejich zprostředkování využívala co možná nejširší paletu

forem, metod a prostředků, přičemž by měla klást důraz na ty, které od odsouzených vyžadují aktivní přístup, a vedou k minimalizaci rizik, jež měla či mají souvislost s trestnou činností, nebo potenciálně mohou mít vliv na páchání trestné činnosti v budoucnu. Pokud se podaří věznicím dostát tomuto požadavku, pak je možné v co největší míře individualizovat vzdělávání odsouzených v této oblasti, která se na první pohled může v porovnání s formální a neformálním vzděláváním jevit jako méně významná. Je však třeba si uvědomit, že i informální vzdělávání může vést k získání množství vědomostí, které odsouzený může po svém propuštění využít při hledání zaměstnání na trhu práce. Kromě toho může informální vzdělávání podnítit zájem odsouzeného natolik, že sám začne usilovat o formální anebo neformální vzdělávání.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

3 METODOLOGICKÉ OTÁZKY VÝZKUMU

V návaznosti na hlavní cíl práce vytyčený v jejím úvodu byl připraven a zrealizován výzkum za využití jednoho z designů kvantitativního výzkumu – případových studií. Tento výzkum byl přitom zaměřen na názory bývalých odsouzených propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody, které se dotýkají možností vzdělávání odsouzených ve výkonu trestu. V této kapitole jsou specifikovány metodologické otázky provedeného výzkumu, tj. výzkumný problém, dále cíl výzkumu, výzkumné otázky, použité metody, charakteristika informantů, kteří se zúčastnili tohoto výzkumu a etické požadavky.

3.1 Výzkumný problém

V teoretické části bylo uvedeno, že působení na odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody je realizováno za využití celého souboru aktivit, který nese označení program zacházení. Součástí programu zacházení jsou, kromě jiných aktivit, rovněž vzdělávací aktivity. O těchto aktivitách se dá předpokládat, že jsou velmi důležitou součástí programu zacházení, přičemž jejich důležitost vyplývá již z toho, jaký význam je obecně přikládán vzdělání v současné společnosti. V případě odsouzených, kteří vykonávají trest odnětí svobody, má vzdělání a vzdělávání i další význam, který je dán tím, že velká část odsouzených se při pobytu na svobodě dopouští majetkové trestné činnosti, popřípadě násilné trestné činnosti s majetkovým podtextem (např. loupežných přepadení) z jediného důvodu – nedostatečného finančního příjmu, který má souvislost s jejich nízkou úrovní dosaženého vzdělání, která je značně diskvalifikuje či handicapuje na trhu práce. Vzdělávací aktivity programu zacházení mohou tento problém do značné míry řešit, avšak pouze za předpokladu, že budou u jednotlivých odsouzených vhodně zvoleny a budou dostatečně kvalitní. Na naplnění této podmínky je možno nahlížet z různých hledisek. Jedním z relevantních hledisek přitom je, jak vnímají absolvované vzdělávací aktivity během výkonu trestu odsouzení po svém propuštění s určitým časovým odstupem. Právě na tuto skutečnost se zaměřil realizovaný výzkum.

3.2 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Z teoretické práce dále vyplynulo, že odsouzení mají během výkonu trestu různé možnosti svého vzdělávání. Vzhledem k předpokládanému významu vzdělávání na naplnění účelu trestu odnětí svobody jsou vzdělávací aktivity jednou z významných částí programů zacházení s odsouzenými. V této souvislosti vyvstává otázka, nakolik odsouzení během

výkonu trestu využívají možností, které se jim v tomto směru nabízejí, stejně jako co je případně v jejich zájmu o vzdělávání limituje a jakým způsobem.

Hlavní cíl výzkumu tak byl stanoven následovně: Zjistit, jaké jsou názory osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody na přínosnost vzdělávání, které absolvovaly během výkonu tohoto trestu, a formulovat návrhy na zlepšení identifikovaného stavu. Z tohoto hlavního cíle výzkumu byly odvozeny níže uvedené dílčí cíle výzkumu, které jej rozvádějí a konkretizují:

- Dílčí cíl 1:** Zjistit, jak informanti vnímají absolvovaný program zacházení.
- Dílčí cíl 2:** Zjistit, jaké se informantům naskýtaly možnosti vzdělávání během výkonu trestu.
- Dílčí cíl 3:** Zmapovat názory informantů na přínosnost jejich vzdělávání během výkonu trestu.
- Dílčí cíl 4:** Zmapovat názory informantů na případné rezervy v jejich vzdělávání během výkonu trestu.

V návaznosti na shora uvedené cíle výzkumu byly formulovány hlavní výzkumná otázka a dílčí výzkumné otázky. **Hlavní výzkumná otázka** byla formulována takto: Jak vnímali informanti vzdělávací aktivity absolvovaného programu zacházení? Z ní byly odvozeny následující dílčí výzkumné otázky:

- Dílčí výzkumná otázka 1:** Jak vnímali informanti program zacházení, který absolvovali?
- Dílčí výzkumná otázka 2:** Jaké měli informanti možnosti vzdělávání během výkonu trestu?
- Dílčí výzkumná otázka 3:** Jaký je podle názoru informantů přínos jejich vzdělávání během výkonu trestu?
- Dílčí výzkumná otázka 4:** Co informantům v jejich vzdělávání během výkonu trestu chybělo?

Smyslem dílčí výzkumné otázky 1 bylo zjistit celkový pohled informantů na program zacházení, co něhož vzdělávací aktivity spadají. Lze předpokládat, že se postoj informantů mohl projevit např. v jejich motivaci ke vzdělávání apod. Dílčí výzkumná otázka 2 si kladla za cíl u informantů zjistit, jaká byla vzdělávací nabídka ve věznicích, v níž vykonávali svůj trest, a co z ní případně reálně využili. Dílčí výzkumná otázka 3 byla zaměřena na to, jak

s odstupem času informanti vnímají přínosnost vzdělávání, které eventuálně absolvovali během výkonu trestu. Dá se totiž předpokládat, že s odstupem času jsou schopni i s ohledem na jeho eventuální dopady v běžném životě lépe tuto přínosnost posoudit. Dílčí výzkumná otázka 4 se orientovala na eventuální rezervy v jejich vzdělávání během výkonu trestu. Jejich identifikace by mohla přispět k vyšší efektivnosti vzdělávání odsouzených.

3.3 Charakteristika použitých metod

Použité metody je možno rozdělit do tří skupin. První skupinu tvoří metody sběru dat, druhou skupinu metody jejich analýzy a konečně třetí skupinu design prezentace výsledků výzkumu. Metodami sběru dat byl polostrukturovaný rozhovor a získávání dokumentů k jejich studiu. Jako metoda analýzy dat bylo použito otevřené kódování. K prezentaci výsledků výzkumu byl zvolen design případové studie.

Polostrukturovaný rozhovor je možno charakterizovat jakožto rozhovor, který je zčásti řízen na základě předem připravených otázek (tzv. tazatelského schéma). Tyto otázky jsou kladeny tazatelem, který má možnost v závislosti na průběhu rozhovoru měnit jejich pořadí. Taktéž tento druh rozhovoru umožňuje, aby tazatel přizpůsobil znění otázek znalostem informanta, stejně jako aby pokládal doplňující otázky k relevantním tématům. Výhodou polostrukturovaného rozhovoru je jednodušší zpracování jím získaných dat v porovnání s nestrukturovaným (volným) rozhovorem (Reichel, 2009, s. 14).

Volba tohoto druhu rozhovoru byla dána jeho výhodami v porovnání s rozhovory řízenými (strukturovanými) a volnými (nestrukturovanými), které zmiňuje např. Harantová (2014, s. 39). Při řízených rozhovorech je vedení rozhovoru výrazně limitováno tazatelem a jím formulačně striktně daným zněním otázek. Tato okolnost se může negativně projevit sugestivně ve vztahu k odpovědím informanta. U volného rozhovoru je naopak pro tazatele velmi obtížné udržet průběh rozhovoru v intencích záměrů, kvůli nimž je rozhovor veden. Pokud se toto nepodaří, může se snadno stát, že se rozhovor začne příliš odchylovat od tématu. Vyhodnocení volného rozhovoru je kromě toho v porovnání s polostrukturovaným rozhovorem výrazně náročnější.

Rozhovory s jednotlivými informanty byly realizovány individuálně v měsíci březnu 2023. Pro navození vhodné atmosféry, která by přispívala k větší upřímnosti a sdílnosti informantů, bylo ponecháno na každém informantovi, aby si vybral prostředí, v němž tento rozhovor bude realizován. Dva rozhovory byly uskutečněny v kavárně v dopoledních hodinách, kdy v ní nebylo příliš mnoho lidí, zbývající tři rozhovory se odehrály doma u

informantů. Pro vedení rozhovorů bylo využito tazatelské schéma, které je zařazeno v příloze této práce. V souvislosti s realizací rozhovorů byla maximálně respektována etika výzkumu, jak je o tom zmínka v subkapitole 3.3 a zejména pak v subkapitole 3.4. Zejména bylo všem informantům znovu zopakováno, k čemu má rozhovor s nimi sloužit. Taktéž byl od nich vyžádán souhlas s pořízením audionahrávky rozhovoru, který všichni udělili. Rozhovory trvaly od 20 do 30 minut, přičemž z jejich průběhu byla pořízena nahrávka. Ta byla posléze převedena do písemné podoby prostřednictvím transkripce, konkrétně transkripce doslovné, při níž jsou doslovně zaznamenávány veškeré projevy informanta, a to včetně jím použitých slangových či jiných výrazů apod. (viz Tahal, 2022, s. 111).

Vedle poskytnutí samotného rozhovoru byli informanti požádáni o tom, aby během rozhovoru předložili, pokud možno, i dokumenty, které se vztahují k jimi absolvovanému vzdělávání během výkonu trestu, pokud takové dokumenty obdrželi a mají je ještě k dispozici.

Datový korpus získaný transkripcí provedených rozhovorů byl následně analyzován za využití otevřeného kódování. Tento postup je využíván jako jeden ze tří stupňů kódování v rámci zakotvené teorie, avšak lze jej použít rovněž jako samostatný způsob analýzy kvalitativních dat, což byl i případ provedeného výzkumu. **Otevřené kódování** je možno definovat jako proces, během něhož se podle autorů zakotvené teorie Strausse a Corbinové (1999, s. 42) provádí „... *rozebírání, prozkoumávání, porovnávání, konceptualizace a kategorizace údajů*.“ Prvním krokem otevřeného kódování je hledání významových jednotek, které se dotýkají předmětu zájmu badatele. Tyto významové jednotky jsou označovány jako pojmy (popřípadě kódy). Ve druhém kroku jsou tyto pojmy konceptualizovány (nebo též kategorizovány). Touto kategorizací se rozumí seskupování pojmů do kategorií, popřípadě do subkategorií, a to podle významu těchto pojmů. Základ těchto kategorií (subkategorií) je vždy určitý jev identifikovaný během kódování. Pro takto vytvořené kategorie je charakteristické, že se vyznačují vyšší mírou abstrakce v porovnání s pojmy (Gulová, Šíp, 2013, s. 48).

Výsledky výzkumu jsou prezentovány ve formě případových studií (nebo též kazuistik). **Případová studie** (angl. *case study*) je přístupem (nikoliv však metodou, tou je např. rozhovor apod.) celostním, holistickým. Jeho podstata spočívá ve snaze „... *poznat konstitutivní složky případu, zachytit zkoumaný případ (či několik případů) v kontextu reálného života a dospět k jeho hlubšímu porozumění*“ (Mareš, 2014, s. 116). Případové studie jsou založeny na předpokladu, že díky zevrubnému prozkoumání jednoho případu lze

lépe porozumět dalším obdobným případům (Hendl, 2005, s. 104). Případové studie jsou založeny na případě. Yin (2014) za případ označuje hlavní předmět zkoumání případové studie. Jako příklad zpravidla vystupují buďto konkrétní entita (osoba, komunita, organizace či instituce), nebo program, proces apod. V případě provedeného výzkumu byly osoby, které vykonávaly v relativně nedávné minulosti trest odnětí svobody.

Kazuistiky mívají svoji určitou strukturu, která se však u některých autorů liší. Tato struktura je paralelní, což znamená, že její jednotlivé prvky na sebe navazují. Těmito prvky jsou (Chrastina, 2019, s. 32):

- anamnéza;
- katamnéza (někdy bývá také označována jako popis);
- analýza/interpretace (někdy bývá také označována jako rozbor);
- závěr/diskuse.

Shora předestřená struktura kazuistiky bude použita i v rámci prezentace výsledkům provedeného výzkumu.

3.4 Charakteristika informantů

Pro zařazení informantů do výzkumného vzorku byly stanoveny dvě podmínky. Tou první bylo, že se jednalo o osoby, které v minulosti vykonávaly trest odnětí svobody. Druhou podmínkou pak bylo, že od jejich propuštění z výkonu trestu nesmělo uběhnout více jak tři roky. Nabízela se i varianta realizace výzkumu mezi odsouzenými, kteří doposud vykonávají trest odnětí svobody, avšak tato varianta byla po úvaze zavrhnuta, poněvadž s výzkumem ve věznici bývá spojena celá řada problémů a komplikací, které se dotýkají zajištění vstupu do věznice, získání povolení ke vnesení záznamového zařízení apod. Tyto eventuální komplikace však nebyly jediným důvodem, proč byl výzkum realizován s osobami propuštěnými z výkonu trestu. Dalším, velmi důležitým důvodem bylo i to, že osoby po propuštění získávají určitý odstup i zkušenost ze života po propuštění, které jim umožňují v řadě případů objektivněji posoudit eventuální přínos vzdělávání během výkonu trestu pro období po propuštění z tohoto trestu.

Již dříve bylo zmíněno, že výzkum byl proveden s celkem pěti informanty. Jejich základní charakteristika je podána v tabulce 3.

Tabulka 3 Charakteristika informantů

Jméno	Věk	Nejvyšší dosažené vzdělání	Rodinný stav	Současné zaměstnání
Vladan	24	základní	svobodný, nemá přítelkyni	pomocný dělník
Vojtěch	36	vyučen	ženatý	dělník ve výrobě
Michal	55	základní	rozvedený, nemá přítelkyni	bez zaměstnání
Jiří	41	vysokoškolské	rozvedený, má přítelkyni	administrativní síla v advokátní kanceláři
Rostislav	32	vyučen	svobodný, má přítelkyni	OSVČ

Zdroj: Vlastní zpracování

Výše uvedená jména informantů jsou v rámci zachování jejich anonymity a dodržení etiky výzkumu smyšlená. Ostatní uvedené skutečnosti odpovídají realitě. Pouze v případě informanta Jiřího bylo nezbytné vzhledem k medializaci jeho kauzy pozměnit některé další realie tak, aby nebyla možná jeho dodatečná identifikace. Tuto skutečnost si ostatně sám vymínil hned poté, co byl požádán o poskytnutí rozhovoru.

3.5 Etické otázky provedeného výzkumu

Při realizaci výzkumu jsou vždy důležité jeho etické aspekty. Etické požadavky je nezbytné bezpodmínečně akceptovat, poněvadž pouze tak je možno dospět ke kvalitním a relevantním výsledkům. Hendl (2005, s. 155-157) tyto etické aspekty výzkumu shrnuje takto:

- Soukromí – respektování požadavku na zachování soukromí umožňuje od informantů získat i choulostivé informace, které by jinak nebyli ochotni o sobě sdělit. Z toho důvodu je třeba ve výzkumné zprávě změnit některé údaje (např. o účastnících, místě provádění výzkumu apod.), aby byla znemožněna dodatečná identifikace informantů. Proto byli v předchozí subkapitole informanti uvedeni pod smyšlenými jmény.
- Informovaný (poučený) souhlas – osoby, které se účastní studie pouze za předpokladu, že s tím vysloví souhlas. V souvislosti s ním je třeba účastníka studie zcela informovat o průběhu a okolnostech prováděného výzkumu. Taktéž je třeba jej

upozornit i na to, že není možné vždy predikovat veškeré události. Tento informovaný souhlas udělili všichni informanti, kteří se zúčastnili výzkumu.

- Emoční bezpečí – v průběhu rozhovoru bývá informant obvykle tázán na některé pro něj citlivé záležitosti. Proto je nezbytné na tyto otázky informanta připravit a projevit pochopení pro něj.
- Zatajení cílů a okolností výzkumu – v některých případech je nezbytné zkoumaným osobám zatajit některé okolnosti o výzkumu. Tehdy však musí badatel zatajené okolnosti dodatečně sdělit účastníkům výzkumu, a to tehdy, když již nejsou překážkou úspěšné realizace výzkumu. To však neplatí o provedeném výzkumu.
- Reciprocita – poněvadž badatel získává od zkoumaných osob řadu nezbytných údajů, může mít pocit, že by měl recipročně reagovat.

Samozřejmostí by mělo být, že výzkum nesmí pro zkoumané osoby ohrožení jejich fyzického či psychického zdraví.

4 VÝSLEDKY VÝZKUMU

V této kapitole jsou prezentovány výsledky výzkumu. Vzhledem k tomu, že jako způsob této prezentace byly zvoleny kazuistiky, jsou subkapitoly identické s kazuistikami jednotlivých informantů. Všechny tyto kazuistiky mají jednotnou strukturu, která vychází z toho, co bylo uvedeno v subkapitole 3.2, což znamená, že tato struktura zahrnuje anamnézu, katamnézu, interpretaci a závěr.

4.1 Informant Vladan

4.1.1 Anamnéza

Informant Vladan byl ze všech informantů nejmladší, poněvadž má 24 let. Dosáhl pouze základního vzdělání. Sice začal studovat učební obor automechanik, avšak ve druhém ročníku skončil, aniž by učiliště řádně dokončil. Důvody ukončení studia učebního oboru vysvětlil následujícími slovy: *„Můj otec je blázen do aut a pořád se mě snažil přesvědčit, ať jdu na tenhle učební obor. On sám sice dělá něco jinýho, ale v autech se pořád rejpe. Je to taková jeho celoživotní srdcovka. Taky mi říkal, že se tím dají vydělat slušný prachy, tak jsem na něj dal a šel to studovat. Musím však říct, že mě to nijak nebavilo. Myslel jsem si, že to ale nějak dám, ale nedal jsem to. Víc mě to bavilo v partě kámošů, co jsem se s nima scházel po škole. Jenže to byl trošku začátek mého konce. Nejprve jsem s nima zkusil gandžu² a pak i perník³. Tempo mého života se nějak zrychlilo a na na nějaký studia nebyl čas. Tak jsem s tím seknul.“* V současnosti proto pracuje jako pomocný dělník na stavbě. Před nástupem do výkonu trestu nebyl přitom nikde zaměstnán a takřka veškeré finanční prostředky, jimiž disponoval, získával z majetkové trestné činnosti.

Experimentování s návykovými látkami jej nakonec nasměřovalo na kriminální dráhu. Pro obstarání denní dávky drogy byl Vladan nucen krást, přičemž podle jeho sdělení musel nakrást denně věci za zhruba 5.000,- Kč, aby je mohl bez problémů okamžitě prodat výrazně pod cenou za cca 2.000,- Kč, které mu postačovaly k nákupu denní dávky drogy. Bažení po návykové látce bylo tak silné, že Vladan neřešil, zda bude při svých krádežích zaznamenán kamerovým systémem. Podstatné bylo, aby měl na svoji „dávku“. Právě vzhledem k existenci kamerových záznamů z jeho činnosti mu byla prokázána poměrně velká způsobená škoda. Ještě jako mladistvý byl proto za krádeže potrestán soudem pro mladistvé

² Slangové označení pro marihuanu.

³ Slangové označení pro metamfetamin (znám též jako pervitin).

k podmíněnému trestu odnětí svobody se zkušební dobou dvou let. Zároveň mu bylo uloženo, že se má podrobit léčbě své závislosti na návykových látkách, kterou však nedokončil. Ačkoliv měl po svém odsouzení svůj život změnit, velmi záhy opět sklouznul vzhledem ke své drogové závislosti na kriminální dráhu. Vedle krádeží v obchodech se nechal zlákat jako tzv. bílý kůň, kdy svým jménem odebral pro jemu neznámou osobu zboží na splátky na základě padělaného potvrzení o výši příjmů, přičemž nehodlal sjednané splátky řádně hradit. Netrvalo dlouho a Vladan byl opět (ještě ve zkušební době) souzen pro krádeže i pro podvod, přičemž mu byl tentokrát s přihlédnutím k výši způsobené škody i k recidivě uložen trest odnětí svobody ve výměře 18 měsíců a opětovně ochranné léčení.

4.1.2 Katamnéza

Samotný informant Vladan uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody chápal jako „facku, aby se už konečně probral“. Tento svůj postoj objasnil následujícími slovy: *„Asi jsem to fakt už potřeboval. Dělal jsem jen samý kraviny a byl jsem jako neřízená střela. Z toho perníku mi normálně už hrabalo a bylo mi všechno jedno. Kašlal jsem na práci, na rodinu i na babu, co jsem tehdy měl. Nedivím se, že mě kopla do prdele. Sám bych to udělal taky. No a to vězení byla poslední kapka. Došlo mi, že tudy cesta nevede a že musím se sebou něco dělat.“* Jak je uvedeno dále, právě tato okolnost byla impulsem k tomu, aby se rozhodl ve svém životě pro změny, které by jej nasměrovaly zpět do společnosti, respektive k životu v souladu se zákonem.

Během výkonu trestu informant Vladan úspěšně absolvoval uložené ochranné léčení. On sám tuto skutečnost kvituje s povděkem, jak vyplývá z následujícího úryvku rozhovoru s ním: *„Zaplat' pánbůh, že to mám zdárně za sebou. Ta závislost mi ničila život a možná by mi ho zničila úplně. Takhle jsem měl možnost si uvědomit, že se řítím do pěknýho průseru a začal jsem se sebou něco dělat. Dost mi v tom pomohl i program zacházení, na kterej jsem se prvně díval jako na pěknou hovadinu, ale nakonec jsem zjistil, že když už sedím, tak mám díky němu možnost se sebou něco dělat, někam se trošku posunout.“*

Důležitou součástí programu zacházení byly vedle pracovních aktivit, aktivit speciálních výchovných a aktivit pracovních i aktivity vzdělávací. Ty měly v jeho případě podobu kurzu obsluhy počítačů, ve kterém se učil základy kancelářského balíku Microsoft Office. Zmíněný kurz se tomuto kancelářskému balíku věnoval v rozsahu Microsoft Office, Microsoft Excel, Microsoft PowerPoint a Microsoft Access. Tento kurz informant Vladan hodnotí jako pro něj prospěšný: *„Dřív jsem toho moc o tomto kancelářským balíku nevěděl. Něco málo jsem*

se o něm učil na základce, ale nebylo to nic závratného. Když už jsem byl na počítači, tak jsem tam něco hledal na Google, streamoval hudbu a videa, nebo jsem pařil hry. No a díky tomu kurzu jsem zjistil, že se to může hodit v nějaký práci. Zatím dělám na stavbě jako pomocnej dělník. Není to žádná sláva, no. Ale když na sobě ještě zamakám, tak si třeba nějak dodělám učňák a najdu si něco kvalifikovanějšího. Nechtěl bych být celej život nějaký looser. Můj kámoš dělá ve velkém skladu zboží a tam třeba používají ten Access, tak si říkám, že bych to mohl využít třeba tam.“ Na základě absolvování tohoto kurzu obdržel informant Vladan certifikát, který by chtěl využít v případě, že se bude ucházet o jiné zaměstnání. To by chtěl zkusit poté, co si dodělá učňovský obor, aby nebyl nekvalifikovaný.

Kromě tohoto kurzu tvořila součást vzdělávacích aktivit i občanská výchova. I ta byla pro něj možností se dozvědět něco nového, jak je ostatně zřejmé z následujícího úryvku rozhovoru: *„Taky docela zajímavá byla ta občanská výchova, nebo jak se to přesně jmenovalo. Já nikdy na základce na tyhle věci nebyl. Ale ten přednášející o těch věcech mluvil poutavě, takže jsem skoro neměl ani dojem, že to je výuka. Fakt jsem se dozvěděl novy věci a díky tomu jsu o něco chytřejší a nejsou už takovej tydýt jako dřív.“* Poznání, že i vzdělávání může být poutavé, pro něj bylo impulsem k předsevzetí, že si po propuštění doplní své dosavadní základní vzdělání v nějakém učňovském oboru. O jeho konkrétním zaměření však doposud nemá zcela jasnou představu. Podstatné pro něj bude, aby tento obor umožňoval studium při zaměstnání, protože potřebuje mít dostatečný finanční příjem k hrazení životních nákladů, což by např. brigády nezajišťovaly. Ve vztahu k doplnění si vzdělání uvedl jediný nedostatek absolvovaného programu zacházení, kterým byla nemožnost absolvovat učňovský obor během výkonu trestu. Tato nemožnost vyplývala ze dvou skutečností. Tou první byla nezbytnost absolvovat uložené ochranné léčení, během něhož takové vzdělávání nebylo myslitelné. Další touto skutečností byla relativně krátká délka jeho trestu, přičemž předsevzetí doplnit si vzdělání v něm uzrálo až těsně před jeho propuštěním z výkonu trestu. I kdyby však v něm uzrálo dříve, ve věznici, v níž vykonával svůj trest tato možnost nebyla.

4.1.3 Interpretace

Z toho, co bylo uvedeno v katamnéze, jasně vyplývá, že uvěznění pro informanta Vladana bylo impulsem k životním změnám, které by jej nasměřovaly zpět do společnosti. Nápomocem mu v tom byl absolvovaný program zacházení, který měl, mimo jiné, za cíl vypořádat se s jeho drogovou závislostí, k čemuž měly přispět jeho speciálně výchovné aktivity. Odvykácí léčba v kombinaci s těmito aktivitami vedla k tomu, že se informant

Vladan zbavil své závislosti na drogách, přičemž od svého propuštění z výkonu trestu úspěšně po celou dobu abstínuje. Tuto okolnost je třeba vnímat jako pozitivní i z hlediska problematiky, na kterou je zaměřena tato práce, tj. z hlediska vzdělávání ve výkonu trestu, poněvadž umožnila, aby se věnoval vzdělávacím aktivitám programu zacházení. Ty pro něj byly natolik zajímavé, že jej vedly k přesvědčení o potřebě dalšího vzdělávání. Toto přesvědčení bylo navíc umocněno poznáním, že bez alespoň výučního listu jsou možnosti jeho uplatnění se na trhu práce do značné míry omezené.

Případ informanta Vladana je typickým příkladem předčasného ukončení vzdělávání. Tento informant tak spadá do poměrně početné skupiny žáků, kteří u nás předčasně ukončí vyšší sekundární vzdělávání. Tillner (2013, s. 43) v této souvislosti v první řadě konstatuje, že čím jednodušší je studijní odbor, tím vyšší je v něm podíl předčasných ukončení. Ten se před zhruba deseti lety v oborech středního vzdělání bez výučního listu a maturity, kategorie J pohyboval v rozpětí od 28 do 30 %. V oborech středního vzdělávání s výučním listem, kategorie E, které je zaměřeno na žáky se speciálními vzdělávacími potřebami, popřípadě na žáky, kteří ukončili povinnou školní docházku v nižším než devátém ročníku, dosahoval tento podíl 28 %. V oborech středního vzdělání s výučním listem, kategorie H, byl podíl předčasných odchodů 17 % a v oborech středního vzdělání s maturitní zkouškou, kategorie M, činil podíl předčasných odchodů žáků ze vzdělávání přibližně 10 %. Z uvedeného tak vyplývá, že případ informanta Vladana není v tomto ohledu nijak ojedinělý.

V jeho případě však existuje naděje, že by mohlo dojít ke změně současného stavu, kdy disponuje pouze základním vzděláním. On sám si je vědom toho, že tento stav jej výrazně limituje při hledání si zaměstnání, a to především na nekvalifikované manuální profese, které nejsou příliš dobře placené. Nadto v současné době jsou i tyto profese na tuzemském trhu práce k dispozici v nižším počtu, protože o ně mají zájem uprchlíci z Ukrajiny, pro které jsou příležitostí k jejich pracovnímu uplatnění u nás. Nevadí jim ani relativně nízký příjem, který je na těchto pozicích obvyklý. Nelze proto předpokládat, že by se výše příjmu na těchto pozicích měla v dohledné době změnit. Tato okolnost však může být z pohledu předsevzetí informanta Vladana zvýšit si své vzdělání výhodou, poněvadž pokud má zájem o lépe honorované zaměstnání, nezbude mu, než aby si svoje vzdělání doplnil. Pouze v takovém případě bude moci přejít na jiné pracovní místo, které bude lépe placené. To platí i o pozici skladníka, o které tento informant do budoucna uvažuje.

4.1.4 Závěr

Případ informanta Vladana lze hodnotit jako případ, kdy výkon trestu odnětí svobody měl na odsouzeného předpokládané dopady spočívající v naplnění účelu trestu. Tyto dopady je třeba hodnotit v širším kontextu programu zacházení, kam spadají i vzdělávací aktivity. Bez naplnění cílů ochranného léčení a speciálních výchovných aktivit by nebylo možné úspěšně realizovat další aktivity tvořící program zacházení. Na naplnění účelu trestu se v jeho případě podílelo rovněž to, že vzdělávací aktivity byly v jeho případě dobře zvoleny (zejména v případě kurzu kancelářského balíku Microsoft Office si byl vědom toho, že jej může uplatnit v nějakém zaměstnání), stejně jako to, že další vzdělávací aktivita programu zacházení – občanská výchova – byla vedena ze strany dobrého pedagoga, který informanta Vladana dokázal zaujmout. Tím se podílel na podnícení jeho zájmu o další vzdělávání, které by mělo směřovat k získání výučního listu v dosud nezvoleném oboru. Lze přitom předpokládat, že pokud si jej informant Vladan vybere sám, bude jeho motivace k jeho dokončení vyšší, než tomu bylo v případě oboru automechanika, který si zvolil na základě přání svého otce, a jenž nakonec opustil ve druhém ročníku, mimo jiné i z toho důvodu, že jej nebavil. V případě tohoto informanta tak byla v souvislosti s jeho vzděláváním během výkonu trestu zjištěna jediná rezerva, za niž je možno označit nemožnost doplnit si vzdělání v dané věznici. Tato možnost totiž doposud není k dispozici ve všech věznicích na území České republiky, přičemž v tomto směru závisí na podmínkách dané věznice. Řešení tohoto stavu může být dvojitý. První cesta spočívá ve vytvoření podmínek pro vzdělávání v učňovských oborech ve všech věznicích. Tato eventualita má však své limity – jednak limity finanční, které jsou v této době, kdy se hledají možnosti úspor, velmi zásadní, jednak limity z hlediska šířky oborů, které nebudou moci být v žádné věznici zahrnuty v celé jejich škále. Za tohoto stavu by tak bylo nezbytné odsouzené umisťovat do věznice podle toho, jaký obor by zde měli možnost studovat. To je ostatně podstata i další cesty, která i za současného stavu z velké části umožňuje, aby odsouzený vykonával svůj trest ve věznici, v němž může probíhat jeho vzdělávání ve vhodném oboru.

4.2 Informant Vojtěch

4.2.1 Anamnéza

Informant Vojtěch má 36 let. Vyučil se v oboru opravář zemědělských strojů, načež nastoupil do firmy, která se zabývá výrobou dílů pro automobilní průmysl, v níž pracuje jako dělník. Odsouzen byl za spáchání dopravní nehody v podnapilém stavu, při níž zemřely dvě

osoby. On sám tento svůj čin hodnotí následujícími slovy: *„Byla to ode mě pěkná blbost. Vypil jsem pár piv a několik panáků a nenapadlo mě nic lepšího, než že zajedu za jedním kámošem do sousední vesnice. Byla už tma a já jsem toho moc neviděl. Za tmy už tak vidím hůř a když jsem byl navátej, tak se to ještě zhoršilo. No a jak jsem jel, tak jsem si nevšiml dvou lidí, co šli po silnici a srazil jsem je. Protože jsem jel rychle jako prase, byla to pěkná šlupka a neměli šanci to přežít. Úplně jsem se z toho zhroutil. Nikomu ten pocitu nepřeju, že někoho zabil.“* Nehodu si dodnes vyčítá, a to jak ve vztahu k jejím obětem, tak i ve vztahu ke svojí manželce a jejich dvěma dětem. Těm totiž v době výkonu jeho trestu výrazně chyběl jeho příjem, což informant Vojtěch nesl hodně těžce. Za nehodu byl informant Vojtěch odsouzen k trestu odnětí svobody nepodmíněně v délce dvou a půl roku. Zároveň musí pozůstalým uhradit blíže nespecifikovanou částku, kterou nesdělil s odůvodněním, že jej „straší“ a nechce se mu proto o tom moc mluvit.

4.2.2 Katamnéza

Informant Vojtěch se mohl v rámci sestaveného programu zacházení vzdělávat jak během vzdělávacích aktivit, tak i během aktivit pracovních. Nejprve je možno zmínit druhé uvedené aktivity, tj. aktivity pracovní. Tento informant byl zařazen k výkonu práce na tzv. venkovní pracoviště. Konkrétně šlo o firmu, která se zabývá strojírenskou výrobou. Zde měl možnost pracovat v oboru, který do určité míry korespondoval s jím studovaným učňovským oborem: *„Super bylo, že to bylo něco, kde jsem mohl částečně využít to, co jsme se učili na učňáku. Nebylo to sice úplně to samý, ale dost se to tomu blížilo. Taky jsem se tam bavil s těma chlapama, co tam dělají, a zjišťoval jsem, jaký tam mají peníze. No a zjistil jsem, že to tam mají na peníze daleko lepší, než jsem měl já ve fabrice na autodily. Tak jsem si řekl, že bych to mohl taky zkusit dělat, už jen proto, že peněz není nikdy dost. A taky ta práce na CNC strojích by se mi líbila.“*

Součástí vzdělávacích aktivit informanta Vojtěcha byly i různé přednášky. Z nich jej zaujaly zejména ty, které se dotýkaly finanční gramotnosti. Poznatky během nich získané mají z jeho pohledu význam do budoucna, což vyplývá z následujících jeho slov: *„Pokud si pamatuju, tak něco z finanční gramotnosti jsme měli už na základce. Ale tehdy jsem byl ještě mladej a blbej a bylo mi to fuk. Takže mi to moc nedalo a s penězi jsem vždy hospodařil tak nějak živelně. Během těch přednášek jsem se dozvěděl spousty praktických tipů, jak s penězi hospodařit, kde se dá v domácnosti ušetřit a tak. Fakt to bylo dost zajímavý, což jsem neřikal jen já, ale i další kluci tam. No a pro mě to má velkej význam i teď, protože posílám nějaký peníze těm pozůstalým. Musíme tak obracet každou korunu a díky těm tipům se nám daří*

něco šetřit. Pokud by se mi podařilo časem přejít na ty CHC mašiny, bylo by to ještě o kus lepší.“

4.2.3 Interpretace

Případ informanta Vojtěcha je v porovnání s dalšími zde rozebíranými případy do jisté míry specifický – nejedná se o klasický případ člověka, který se dal na kriminální dráhu, nýbrž o jedince, kterého do vězení dostala zaviněná tragická dopravní nehoda pod vlivem alkoholu. O tomto vypovídá i jeho postoj ke spáchanému činu i jeho předsevzetí dostat dle svých možností závazkům vůči pozůstalým. Nebylo tedy na něj zapotřebí působit v rámci socializace natolik intenzivně, poněvadž se zjevně nejedná o deviantního jedince, jako tomu je u dalších zde prezentovaných jedinců. Přesto i v jeho případě měl na něj program zacházení pozitivní vliv, což platí i v předmětné oblasti, kterou je vzdělávání osob ve výkonu trestu. Vzhledem k těmto přínosům tak pro něj nebyl výkon trestu ztrátou času, poněvadž během něj došlo k určité kultivaci jeho osobnosti.

Práce na venkovním pracovišti jakožto pracovní aktivita programu zacházení informanta Vojtěcha podnítila k zájmu o práci na CNC strojích, s nimiž se ve strojírenské firmě setkal. Práce na těchto strojích by dávala v jeho případě smysl z několika různých důvodů. Předně je to práce, která do značné míry koresponduje s učebním oborem, který absolvoval, tedy s učebním oborem opravář zemědělských strojů. Vykonával by tak kvalifikovanou práci v porovnání s dosavadní vykonávanou profesí dělníka ve výrobě, což je práce nekvalifikovaná. S tím souvisí i další přínos z pohledu informanta Vojtěcha – dosáhl by nezanedbatelně vyššího příjmu v porovnání se současným stavem. Tím by mohl svým rodinným příslušníkům vykompenzovat snížení materiální úrovně jejich života, která nastala během toho, co vykonával trest odnětí svobody. Konečně by tak mohl snáze dostat svým závazkům vůči pozůstalým po obětech dopravní nehody, kterou způsobil. K tomu by mu měly být nápomocny i vědomosti nabyté během přednášek k finanční gramotnosti, jež byly součástí vzdělávacích aktivit jeho programu zacházení.

4.2.4 Závěr

Případ informanta Vojtěcha je možno klasifikovat do kategorie těch případů, kdy program zacházení, potažmo vzdělávací aktivity tohoto programu vedou k naplnění účelu trestu, kterým je úspěšná integrace odsouzeného do běžného života společnosti v souladu se zákonem. V oblasti, která stojí v centru pozornosti této práce – oblasti vzdělávání – získal tento informant některé vědomosti, návyky a dovednosti, které bude moci eventuálně

zužítkovat, pokud v budoucnu zrealizuje své předsevzetí změnit dosavadní profesi dělníka ve výrobě v automotive za profesi obsluhy CNC stroje. Tato změna by umožnila uplatnit své vyučení, které do jisté míry s jeho zamýšlenou novou profesí koresponduje. Díky této změně by navíc zvýšil materiální úroveň svojí rodiny a mohl by dostát svým závazkům ve vztahu k pozůstalým obětí zaviněné dopravní nehody. Jeho příklad tak dokládá, že ve výkonu trestu odnětí svobody má význam nejen vzdělávání formální či neformální, ale i vzdělávání informální. V případě informanta Vojtěcha nebyly zjištěny žádné rezervy v jeho vzdělávacích aktivitách, nicméně vzhledem ke shora uvedenému je možno doporučit, aby informálnímu vzdělávání ve výkonu trestu odnětí byla věnována rovnocenná pozornost, jaká je věnována formálnímu a neformálnímu vzdělávání.

4.3 Informant Michal

4.3.1 Anamnéza

Rovněž informant Michal, kterému je 55 let, je v jedné věci odlišný od ostatních informantů, kteří se zúčastnili výzkumu. Touto odlišností je skutečnost, že se jedná o recidivistu, což se v jeho případě projevuje především v tom, že ve vězení nebyl poprvé, nýbrž naposledy již po čtvrté. Stejně jako informant Milan dosáhl pouze základního vzdělání. *V jeho případě se však nejednalo o předčasné ukončení vzdělávání, což vysvětluje následovně: „Za mých mladejch let se vzdělání tolik neřešilo jako dnes. Podstatný bylo, aby člověk uměl vzít za práci. A to já jsem vzít uměl. Učení mě vůbec nebavilo. Zédéeškou⁴ jsem procházel s odřenýma. Dokonce jsem v šestce propadl a musel jsem ji opakovat. Takže jsem měl po zédéešce splněnou povinnou docházku a hned po prázdninách jsem nastoupil do jézetd⁵. Dělal jsem tam takovou děvku pro všechno – posílali mě tam, kde to bylo zrovna zapotřebí. Mně to nevadilo, protože jsem byl zvyklej pracovat z domu. A hlavní pro mě taky bylo, že jsem si už v šestnácti vydělával peníze. Moji spolužáci v té době furt žebrali peníze po rodičích a záviděli mi, že já už mám svoje.“*

Stejně jako informant Michal nastoupil brzy svoji profesní dráhu, se brzy také oženil, a to nedlouho po svých osmnáctých narozeninách. V té době byla již jeho přítelkyně těhotná a tři měsíce po svatbě se novomanželům narodil syn. Bydlet také měli kde, poněvadž manželčiny rodiče jim darovali nemovitost po prarodičích. Tu Michal svépomocí zrekonstruoval. Problémy u něj nastaly v okamžiku, kdy v souvislosti s ekonomickou

⁴ Výraz „zédéeška“ je fonetickým vyslovením zkratky ZDŠ, což znamenalo „základní devítiletá škola“.

⁵ Výraz „jézetd“ je fonetickým vyslovením zkratky JZD, což znamenalo „jednotné zemědělské družstvo“.

transformací družstvo začalo v rámci zvyšování efektivity hospodaření ve velkém propouštět. Poněvadž neměl žádnou kvalifikaci, byl jeden z prvních, kdo byl propuštěn. Vzhledem k jeho nekvalifikovanosti nemohl dlouho sehnat práci, a proto mu přišla vhod nabídka jednoho recidivisty, který mu předestřel možnost výdělků v souvislosti s převážením odcizených motorových vozidel z ciziny do České republiky. Ačkoliv se zprvu zdráhal, neutěšená finanční situace nakonec přispěla k tomu, že tuto nabídku využil. Po necelém roce však byla skupina policií odhalena a informant Michal byl poprvé odsouzen k trestu odnětí svobody na pět let. Propuštěn z tohoto trestu byl podmíněně po třech letech. Mezitím si však jeho manželka našla novou známou a rozvedla se s ním.

Informanta Michala tato skutečnost do jisté míry psychicky zlomila, což nasměrovalo jeho další životní dráhu: *„Byl jsem z toho úplně v prdeli. Moc jsem ji miloval a dělal jsem všechno pro nás. Vlastně i to převážení aut jsem vzal proto, abysme se měli líp. Ona moc nevydělávala, já byl bez práce, nemohl jsem žádnou jinou najít. Co jinýho mi zbývalo. A ona se na mě vysrala. Bral jsem to jako velkou zradu. (...) V devadesátkách se všude rozkrádalo, co se dalo, tak jsem si řekl: Když můžou ostatní, tak já taky. Měl jsem z kriminálu jednoho kamaráda, co občas někoho pumpnul šikovně o peníze. Tak jsem za ním zajel a on byl rád, že bude spolupracovat s někým, koho zná a komu může důvěřovat.“* Za spáchané podvody byl odsouzen k dalšímu trestu odnětí svobody. Protože si už zvykl na život ve věznici, nevnímá tento trest už jako nějakou újmu. Dokonce jej bere jako určité zaopatření, protože mimo vězení žije v jednom z hraničních okresů, v nichž je již tradičně vysoká nezaměstnanost a on se se svým nejvyšším dosaženým základním vzděláním nemůže prosadit na trhu práce. Proto vždy po svém propuštění z výkonu trestu pokračuje v majetkové trestné činnosti, přičemž lze předpokládat, že v blízkém časovém horizontu bude odsouzen k pátému trestu odnětí svobody, poněvadž v páchání zmíněné trestné činnosti pokračuje i v současnosti. Vzhledem k této skutečnosti si už ani nehledá zaměstnání a je oficiálně nezaměstnaný, byť čas od času pracuje „na černo“.

4.3.2 Katamnéza

Vztah informanta Michala ke vzdělávacím aktivitám programu zacházení se u něj nese zcela v intencích jeho vztahu k programu zacházení obecně. Ty považuje za zbytečnost, stejně jako veškeré aktivity, které jsou jejich součástí. On sám se k tomuto vyjádřil následovně: *„Podívejte se na mě. Vypadá to snad, že to k něčemu bylo? Vylezu z kriminálu, kde se vždycky o něco snaží, ale stejně mi nakonec vždycky zbyde, abych se živil nepoctivě. Jednou jsem si zkurvil život a už se to se mnou pořád potáhne. Chtěl bych vidět, kdo nebo co by to změnilo.“*

V tom kriminále nic takovýho není.“ Z programu zacházení, který mu byl sestaven v souvislosti s dosud posledním výkonem trestu, vyplývá, že jeho součástí byly, vedle pracovních aktivit na tzv. vnitřním pracovišti (konkrétně v kuchyni, kde působil po dobu výkonu trestu jako pomocná síla) a speciálních výchovných aktivit, rovněž vzdělávací aktivity. Ty měly podobu vzdělávání v zeměpisu a dějepisu, stejně jako v základech společenského chování. Poslední zmíněná vzdělávací aktivita se stala součástí programu zacházení na základě zkušeností s jeho chováním na vstupním oddělení věznice, kde se vytváří komplexní hodnocení, jež je podkladem pro sestavení programu zacházení.

Na úspěšnosti, respektive neúspěšnosti programu zacházení, potažmo vzdělávacích aktivit, které tvoří jeho součást, má u informanta Michala evidentně vliv jeho negativní postoj k programům zacházení. o němž byla řeč již výše. že toto jeho vyjádření nebylo nijak náhodné, svědčí jeho další slova: *„Už jsem vám říkal, že mi to ve škole moc nešlo. A tady má někdo snahu do mě něco násilím tlačit. To si fakt někdo dělá kozy, ne? Myslí si snad, že když mi to nelezlo do palice v desíti nebo ve dvanácti, že mi to poleze do palice teď? Já už se fakt nebudu učit nic novýho. K čemu by mi to bylo? Nějakej zeměpis a dějepis. Nebo základy společenského chování. To fakt nepotřebuju.“* I tento jeho nikterak neskrývaný postoj přispívá k tomu, že informant Michal bere veškeré aktivity programu zacházení jako nutné zlo, které je spojeno s jeho pobytem ve vězení. Když byl dotázán, zda by uvítal, kdyby se mohl podílet na sestavování programu zacházení, tak zaujal jednoznačný postoj: *„Leda kulový. Oni jsou za to placený, tak ať se snaží. Proč bych jim měl pomáhat v něčem, co mě akorát otravuje a je to k ničemu? Vy byste něco takového dělala?“*

4.3.3 Interpretace

Informant Michal je případem recidivisty, u kterého jeho předchozí uvěznění nevedla ke kýženému cíli tohoto trestu – jeho úspěšné resocializaci a bezproblémovému zařazení do společnosti. Naopak je možno konstatovat, že jeho předchozí pobyty ve výkonu trestu u něj vedly ke vzniku úplné příslušnosti k vězeňské subkultuře, která pro něj není nikterak nepřijatelná. Naopak se v ní cítí dobře a reálně ji bere jako jednu ze životních alternativ. Namísto toho, aby se snažil zařadit do života běžné společnosti, vystačí si s pácháním trestné činnosti, byť hrozí reálné riziko, že bude dopaden a znovu odsouzen k trestu odnětí svobody. Během něj paradoxně vnímá všechny aktivity programu zacházení jakožto nutné zlo, jež musí absolvovat, poněvadž tyto aktivity, respektive program zacházení jsou nezbytnou součástí výkonu trestu odnětí svobody. Jeho odmítavý postoj k těmto programům je natolik

hluboký, že ani nemá zájem se podílet na jeho sestavování. Za těchto okolností nelze předpokládat, že by na něj mohl mít program zacházení výraznější pozitivní vliv.

4.3.4 Závěr

V případě informanta Michala se jeví situace poněkud jako bezvýhodná. Vzhledem k předchozím výkonům trestu odnětí svobody pro něj není vězeňské prostředí obestřeno žádným tajemstvím, jako je tomu u prvotrestaných osob, a už vůbec pro něj není prostředím, z něhož by měl nějaké obavy. Naopak je to pro něj prostředí, které poměrně důvěrně zná a do kterého se vrací relativně rád, protože je zde o něj postaráno a nemá starosti o zajištění svých životních potřeb. Navíc se v tomto prostředí dobře adaptuje, což tak zcela neplatí o životě mimo vězení. Tyto okolnosti limitují možnosti působení na něj, což se vztahuje i na vzdělávací aktivity programu zacházení, které jsou z jeho pohledu nutným zlem, jež souvisí s pobytem ve vězení. Přitom je to právě vzdělání, které je v jeho případě výrazně omezujícím faktorem z hlediska možností jeho uplatnění na trhu práce. Ty jsou s ohledem na pouze základní dosažené vzdělání velmi omezeny, což platí obzvláště v příhraničním okrese s nezaměstnaností, která převyšuje celorepublikový průměr. V současnosti je tento jeho problém umocňován již dříve zmiňovanou relativní nasyceností segmentu trhu práce, ve kterém by se informant Michal mohl realizovat, tzn. v segmentu nekvalifikované práce, jenž nasýtí zejména občané Ukrajiny v souvislosti s rusko-ukrajinským konfliktem. Jedinou cestou, jak nastíněný stav u tohoto informanta změnit, je přesvědčit je o přínosnosti změny v jeho přístupu i v jeho věku, současně s maximálně individualizovaným přístupem při jeho vzdělávání za situace, kdy by se opětovně dostal do výkonu trestu, což je možno považovat za vysoce pravděpodobné.

4.4 Informant Jiří

4.4.1 Anamnéza

Rovněž informant Jiří, kterému je 41 let, má v porovnání s ostatními zde prezentovanými informanty jedno specifikum – je jediným informantem, který dosáhl vysokoškolského vzdělání. Jeho další specifikum pak vyplyne i v rámci katamnézy. Informant Jiří vystudoval právnickou fakultu jedné soukromé vysoké školy. Právě tato okolnost byla důvodem, proč se nestal advokátním koncipientem, poněvadž tím se u nás v souladu s pravidly České advokátní komory může stát pouze absolvent právnické fakulty veřejnoprávní vysoké školy. Z toho důvodu až v minulosti (míněno před nástupem trestu) pracoval a i v současnosti

pracuje (i s ohledem na zkušenosti získané ve státních službách) jako administrativní síla v jedné advokátní kanceláři. V minulosti pracoval v jedné státní složce (blíže tato složka není s ohledem na širokou medializaci celé kauzy a na etická pravidla výzkumu specifikována, přičemž v dalším textu je v pro ni používáno zástupné označení ve znění „státní složka“).

K důvodům, pro které byl nakonec odsouzen, a kvůli nimž si i odpykal stanovený trest odnětí svobody, tento informant uvedl následující: *„Víte, co je na celé té záležitosti legrační? Že mě stíhali dávno poté, co jsem, od té [státní složky] odešel. Prý jsem však jednal i nadále jejím jménem a měl jsem vydírat nějaké podnikatele, ať zaplatí, jinak že budou mít problémy s[e státní složkou]. Přitom to byli všechno sami darebáci, kteří měli neustále opletačky s policií, ale i jinými státními orgány. O to víc mě překvapilo, že jim soud šel na ruku a věřil jim. Ne, že bych byl nějaký svatej, ale to, kvůli čemu jsem seděl, jsem opravdu neudělal.“* Aby doložil konstatování z poslední věty, předložil během rozhovoru obsáhlé rozsudky prvoinstančního i odvolacího soudu, jakož i doklady o spornosti celé řady skutečností tvrzených v těchto rozsudcích, které měly dle zásady *in dubio pro reo*⁶ svědčit v jeho prospěch, nikoliv v jeho neprospěch. Není účelem této práce polemizovat s pravomocným odsouzením informanta Jiřího, nicméně jím předkládané argumenty i jejich doklady byly velmi přesvědčivé.

Vzhledem k široké medializaci dané kauzy od něj nakonec odešla manželka, která se s ním i posléze rozvedla. Rovněž tak i jeho dvě děti s ním na dlouhou dobu téměř ukončily veškeré kontakty, což těžce nesl. Ještě před nástupem trestu se seznámil se svojí současnou přítelkyní, která počkala na to, až bude propuštěn z výkonu trestu. Tato okolnost pro něj byla velkou vzpruhou během výkonu trestu: *„Bylo tam spousta kluků, kteří nikoho venku neměli. Já jsem měl minimálně svou Danu⁷, což mě tam hodně drželo nad vodou. Ne každý mněl takové štěstí. Jsem jí za to hodně vděčný.“*

4.4.2 Katamnéza

Již dříve bylo uvedeno, že informant Jiří je jediným z informantů, který vystudoval vysokou školu. Tato okolnost se projevila i v souvislosti s problematikou řešenou v této práci. Informant Jiří byl vzhledem ke svému vzdělání zařazen na vnitřní pracoviště věznice, konkrétně do knihovny. Toto zařazení mu dle vlastních slov maximálně vyhovovalo: *„Víte,*

⁶ Jedná se o jednu ze základních zásad trestního práva, kterou je možno přeložit „v pochybnostech ve prospěch obviněného“.

⁷ Jméno přítelkyně informanta Jiřího bylo pozměněno.

já jsem takový studijní typ. Už jako malý kluk jsem hrozně rád četl a když už jsem se dostal do vězení, tak jsem byl rád, že jsem mohl tam mohl dělat práci knihovníka. Měl jsem tak knížky pořád při ruce. Objevil jsem ve vězeňské knihovně mnoho zajímavých titulů, o kterých jsem do té doby ani nevěděl. Ve volných chvílích jsem tak mohl studovat, aby mi neujel v mém oboru vlak. To by nebylo dobré, protože bych to pak musel pracně dohánět.“ Z citovaného úryvku rozhovoru je tak zřejmé, že práce knihovníka jakožto pracovní aktivita programu zacházení byla v případě tohoto informanta velmi dobře zvolena, přičemž zároveň tato práce ze své podstaty vytvářela prostor pro jeho informální vzdělávání.

Práce v knihovně však nebyla přínosem jen pro něj samotného. Zatímco on sám nemá se studiem problémy, totéž nebylo možné říci o všech odsouzených, kteří vězeňskou knihovnu různě často navštěvovali: „U některých spoluvězňů byl dost vidět, že asi venku moc nečetli, respektive, že asi do knihovny moc nechodili. Těm jsem musel vysvětlovat i takové základy, jako je knihovní katalog. Fajn ale bylo, že spousta z nich začala chodit do knihovny pravidelně. Někteří se mě ptali na různé věci, a protože jsem měl snahu jim vždy vyjít vstříc, tak jsem si musel kolikrát tu věc nastudovat, protože taky nejsem vševědoucí. Takže jsem díky té pomoci nahlédl do oborů, se kterými jsem se do té doby skoro vůbec nesetkal. Kromě toho, že jsem pomáhal vzdělávat spoluvězně, jsem vzdělával i sám sebe. To se mi také líbilo.“ V případě informanta Jiřího tak role ve vzdělávání odsouzených nebyla pasivní, nýbrž aktivní, kdy byl neformálním subjektem vzdělávání dalších odsouzených. Díky tomu nabyl celou řadu nových vědomostí, čímž si rozšířil svůj všeobecný rozhled. Opomenout nelze ani získávání a prohlubování tzv. měkkých dovedností (angl. *soft skills*).

4.4.3 Interpretace

Jakkoliv není cílem této práce polemizovat o pravomocném rozsudku soudu, jímž byl informant Jiří odsouzen k trestu odnětí svobody ve výměře pěti let (propuštěn byl po vykonání tří let z tohoto trestu), tvrzení tohoto informanta podložená celou řadou důkazů svědčí o tom, že v jeho případě mohlo dojít k justičnímu omylu. Tato skutečnost však nezapříčinila, že by zatrpkl, což se pozitivně odrazilo i během výkonu tohoto trestu. Svůj podíl na tomto měla bezpochyby i jeho přítelkyně Dana, která mu byla i na dálku oporou.

Vzhledem k tomu, že informant Jiří vystudoval vysokou školu, nepřipadalo u něj do úvahy zvyšování si formálního vzdělání. V zásadě u něj nepřipadalo příliš do úvahy ani vzdělávání neformální, poněvadž to je ve věznicích zaměřeno spíše na osoby s nižším dosaženým vzděláním, popřípadě pro osoby, které nedokončily ani základní vzdělávání. Vzdělávací

aktivity určené pro tento okruh osob by pro informanta Jiřího s velkou pravděpodobností nebyl žádným mimořádným přínosem. Na druhé straně to však neznamená, že by pro něj (potažmo pro další odsouzené s vyšším dosaženým vzděláním) během výkonu trestu neexistovaly možnosti jeho vzdělávání. Ty byly soustředěny do oblasti informálního vzdělávání, kdy si udržoval vědomosti nabyté studiem a následnou profesní praxí v oblasti práva. Přínosem pro něj byly i tzv. měkké dovednosti, které získával a prohluboval na vnitřním pracovišti jako knihovník v knihovně. Zatímco tzv. tvrdé dovednosti je možno charakterizovat jako znalosti a schopnosti uplatnit řídicí praktiky, v případě měkkých dovedností jde spíše o vedení lidí (Lojda, 2011, s. 9). Měkké dovednosti je možno přitom použít napříč různými profesemi a tvoří tak jakýsi důležitý základ jejich výkonu.

4.4.4 Závěr

Informant Jiří v rámci vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody plnil v souvislosti se svým zařazením na pozici knihovníka ve vězeňské knihovně dvě role. Jednak byl subjektem především informálního vzdělávání dalších odsouzených, kterým nezdědka poskytoval rady během jejich návštěvy knihovny. Tím současně mnohdy vzdělával i sám sebe, a sice v případech, kdy nebyl schopen odsouzeným odpovědět hned a musel si tak příslušnou problematiku sám nastudovat. Kromě toho byl informant Jiří rovněž subjektem informálního vzdělávání sám sobě, přičemž v tomto vzdělávání vystupoval současně i jako jeho objekt. Taková situace je označována taktéž termínem autodidaxe (nebo též sebevzdělávání), přičemž tento stav by měl být za ideálních podmínek cílem vzdělávacích aktivit odsouzených. Vzdělávání v tomto případě totiž spočívá výhradně na vůli, iniciativě a volbě daného jedince, který si sám volí, co se má zájem se naučit, jaké k tomu využije zdroje a jaké zvolí tempo (viz Langer, 2016, s. 147). Významným přínosem pro informanta Jiřího bylo rovněž utváření a rozvíjení tzv. měkkých dovedností, které jsou využitelné v celé řadě profesí, kde vhodně doplňují tzv. tvrdé dovednosti.

4.5 Informant Rostislav

4.5.1 Anamnéza

Informant Rostislav, kterému je 32 let, se vyučil jako kuchař-číšník. Jednalo se o profesi, která jej bavila, a kterou po vyučení taktéž i dělal. Problém nastal v souvislosti s pandemií onemocnění COVID-19, respektive v souvislosti s restriktivními opatřeními vlády, jejichž smyslem bylo zmírnit dopady zmíněného onemocnění na populaci. Tato opatření se výrazně

dotkla i restauračních zařízení: „Do covidu to bylo dobrý. Měl jsem slušný peníze, práce měl bavila a bral jsem i jako jistotu, protože jsem si říkal, že lidi budou do hospod chodit pořád. Ale pak se to celé zvrtilo a já seděl doma, dostával jsem jen minimum peněz, tak jsem se rozhodl, že změním povolání. Přes kamoše jsem dostal nápad, že bys si mohl udělat malou stavební firmičku. Po stavebních pracích je pořád shánka a mě to i chytlo. Tak jsem si udělal živnost a podnikám. Makáme spolu s tím kámošem a zatím se nám daří dobře. O nějakém pinglování už nechcu ani slyšet.“ Tuto profesi by chtěl informant Rostislav vykonávat i do budoucna, protože se již nehodlá do restauračního prostředí vracet. Ve vztahu k jeho anamnéze je možno dále uvést, že je svobodný, bezdětný a v současnosti má přítelkyni, kterou si našel po propuštění z výkonu trestu. V něm byl pro opakovanou majetkovou trestnou činnost, k níž se nechtěl blíže vyjadřovat s odůvodněním, že jsou to „dávno zapomenuté hříchy mládí“. Dále se k tomu vyjádřil už jen v tom smyslu, že jde o uzavřenou kapitolu a že se nyní hodlá věnovat své práci a především přítelkyni, s níž čeká dítě. Tomu by chtěl být vzorem, na čemž hodlá pilně pracovat.

4.5.2 Katamnéza

Informant Rostislav se v rámci programu zacházení věnoval vzdělávacím aktivitám, které je možno zařadit do kategorie neformálního vzdělávání a dále také do kategorie vzdělávání informálního. Pokud jde o neformální vzdělávání, tak zde nejvíce oceňoval přednášky z finanční gramotnosti. Důvody tohoto stavu jsou zřejmé z následujícího úryvku rozhovoru s ním: „Dřív jsem byl zaměstnanec, tak mě ty věci kolem podnikání a hlavně kolem financí moc nezajímaly. Šlo to nějak mimo mě. Když jsem však začal dělat sám na sebe, tak jsem zjistil, že to není žádná legrace. Mám sice svoji externí účetní, která mi vždy ochotně poradí, ale nechci před ní vypadat jako nějaký tukan. No a taky rozhodování o financích ve firmě je hlavně moje věc. Ona je tam jen od toho, aby vedla účetnictví firmy. Kromě toho se finanční gramotnost hodí i v osobním životě, kór v dnešní době, kdy je všechno drahý jak sviňa.“

Stran informálního vzdělávání lze v případě tohoto informanta uvést, že v něm byl velmi aktivní, poněvadž jeho snahou během výkonu trestu bylo, aby aspoň v nějaké míře dohnal vzdělání, které mu ve vztahu k vykonávané profesi chybí. On sám k tomuto uvedl následující: „Tím, že jsem vyučenej jako kuchař-číšník, mi chybí nějaký odbornej základ k tomu, co mě živí. Můj kamoš dřív dělal ve stavebních firmách i chodil různě po fuškách, takže má v tomto směru dost zkušeností, ale taky to má jen ze zkušeností, protože je taky vyučenej něčím jiným. Tak jsem se zařekl, že když už sedím, nebudu ztrácet čas nějakým lelkováním a

co půjde, tak si nastuduju. Sice v té knihovně neměli všechno, co jsem potřeboval, ale dalo se s nima domluvit, že to zajistí v nějaký jiný knihovně, kde to bylo dostupný. Díky tomu jsem se dozvěděl spoustu zajímavých věcí, který jsem do té doby nevěděl. Teď trošku zase školím svého kámoše Já.“ Přínos informálního vzdělávání je tedy v jeho případě neoddiskutovatelný, přičemž on sám si cení nejvíce toho, že nyní disponuje dostatečnou odbornou erudicí, která je přínosem jak při jednání s potenciálními obchodními partnery, tak především pro zajištění kvality prací, která je pro něj tou nejlepší reklamou, díky níž se daří získávat další zákazníky.

4.5.3 Interpretace

Z toho, co bylo uvedeno výše, zcela jasně vyplývá, že informant Rostislav přikládal vzdělávání neformálnímu i vzdělávání informálnímu velký význam. K tomuto vzdělávání byl přitom motivován vnitřně, což souvisí s tím, že podniká v oboru, ve kterém není vyučen, a měl zájem se o něm dozvědět něco více. Taktéž se chtěl dozvědět i něco více o samotném podnikání, včetně jeho finančních aspektů. Ačkoliv se o základech finančního hospodaření v rámci podnikání dozvěděl něco již během svého studia v učilišti, přece jen tomu nevěnoval zdaleka takovou pozornost, aby znal vše, co k podnikání v této oblasti potřebuje. Opomenout nelze ani skutečnost, že tato oblast podléhá určitému vývoji a obsah výuky v době jeho studia logicky nemohl odrážet současný stav. Proto pro informanta Rostislava tak mělo informální vzdělávání v oboru zednictví mimořádný význam, který si on sám uvědomoval. Tato skutečnost se bezpochyby velmi pozitivně odrazila i v kvalitě a šíři poznatků, které informálním vzděláváním nabyt. V každém vzdělávání má totiž motivace k učení stěžejní význam. V případě informanta Rostislava jeho motivace vyvěrala především z faktu, že se mu učení vyplatí (k tomuto viz např. Hofmann, Löhle, 2017, s. 78). Jeho motivace taktéž vyplývala z toho, že díky nabytým poznatkům narůstalo jeho sebevědomí.

Stejně jako informant Michal, si i informant Rostislav vysoce cení přednášek z finanční gramotnosti. Rovněž v případě těchto přednášek u něj převládala motivace vnitřní, která byla založena na jeho přesvědčení, že se mu učení vyplatí. Vzhledem k tomu, že u finanční gramotnosti jde o peníze, bylo by možné tyto přínosy i kvantifikovat. Významu, který přikládají informanti Michal a Rostislav finanční gramotnosti, je možno jen přisvědčit. Motivace osob ke studiu finanční gramotnosti je založena na uvědomování si její potřeby. Ta může vycházet ze dvou základních oblastí. První touto oblastí je uvědomování si problému (nedostatku), eventuálně příležitosti v rodinném (osobním) rozpočtu, přičemž u daného jedince vyvstává potřebu, kterou hodlá řešit. Nedostatkem je zde finanční problém.

Druhou oblastí je příležitost, která může souviset se snahou investovat, spořit, pojistit se apod. (Blažek, Vrabcová, 2019, s. 20). Obě tyto oblasti jsou relevantní u obou zmiňovaných informantů. V případě informanta Rostislava se tyto oblasti promítají rovněž do jeho podnikání, poněvadž i v něm se musí často rozhodovat, jaké investice učiní při pořizování stavebního náradí, strojů apod. Taktéž se musí rozhodovat, jak lépe zhodnotit firemní finanční prostředky, které vlivem vysoké inflace ztrácejí na firemním účtu na hodnotě. Informace získané během přednášek finanční gramotnost, eventuálně získané samostudiem, pro něj mají velký význam.

4.5.4 Závěr

Z informací o informantovi Rostislavovi je možno učinit závěr, že v jeho případě měl absolvovaný program zacházení očekávaný efekt v podobě jeho nápravy. Tento závěr je možno učinit bez ohledu na skutečnost, že nesdělil, pro jakou trestnou činnost mu byl uložen trest odnětí svobody. Z jeho vyjádření je však zřejmé, že v současné době se žádné trestné činnosti nedopouští a že hodlá i do budoucna žít v souladu se zákonem. K naplnění tohoto jeho předsevzetí je mu významně nápomocno rovněž vzdělávání, které v rámci programu zacházení absolvoval. Vzdělávání během výkonu trestu je mu v současnosti prospěšné v osobním i profesním životě, což umožnilo jeho bezproblémovou integraci do společnosti po propuštění z výkonu trestu.

Z případu informanta Rostislava je možno vyvodit doporučení, že je třeba odsouzené učit tomu, co pro ně bude prospěšné, co jim umožní zlepšit kvalitu jejich života po propuštění z výkonu trestu. V takovém případě lze totiž předpokládat, že budou k učení motivováni vnitřně, přičemž v případě takového učení jsou jeho výsledky nejvíce efektivní.

5 DISKUSE

Realizovaný výzkum hledal odpovědi na celkem čtyři dílčí výzkumné otázky, které vycházely z hlavní výzkumné otázky: Jak vnímali informanti vzdělávací aktivity absolvovaného programu zacházení? Výzkum tak byl zaměřen, mimo jiné, i na kontext vzdělávacích aktivit v programech zacházení, poněvadž jeho jednotlivé aktivity není možné vnímat izolovaně, nýbrž jako jeden celek. Jednotlivé aktivity programu zacházení by se měly navzájem podporovat tak, aby bylo dosahováno jejich synergického efektu.

Dílčí výzkumná otázka 1 u informantů zjišťovala, jak vnímali program zacházení, který absolvovali. Dá se totiž předpokládat, že případný negativní postoj k programu zacházení jako celku může negativně ovlivnit i postoj ke vzdělávacím aktivitám, které tvoří jeho součást. K této dílčí výzkumné otázce z výsledků výzkumu vyplynulo, že s výjimkou jednoho všichni informanti hodnotili svůj program zacházení v zásadě pozitivně, což platí i o vzdělávacích aktivitách tohoto programu. Jediný informant s negativním postojem k programu zacházení měl současně i negativní postoj k jeho vzdělávacím aktivitám. Jednalo se přitom o recidivistu, který byl ve výkonu trestu odnětí svobody naposledy již popáté. Je tak možno předpokládat, že pokud by se u něj podařilo změnit jeho negativní postoj k programu zacházení, bylo by u něj možno učinit vzdělávací aktivity více efektivní, což by mohlo přerušit jeho cyklicky se opakující kriminální dráhu. Tento závěr koresponduje jak s Inciardího (1994) přístupem k trestu jakožto rehabilitaci, tak i s konceptem restorativní justice, který jako hlavní cíl sleduje nápravu narušených vztahů.

Zjištění výzkumu, že informant-recidivista měl negativní postoj k programu zacházení i k jeho vzdělávacím aktivitám, což se zcela jistě odráželo i na jeho efektivnosti u něj, se odlišuje od závěrů kvantitativního výzkumu, který publikovali Slepíčková a Horehled' (b. r.), a jenž byl založen na datech z let 2010 a 2011. Tento výzkum byl realizován ve věznici Kuřim. Z tohoto výzkumu vyplynulo, že odsouzení-recidivisté byli ve svém přístupu ke vzdělávacím aktivitám výrazně aktivnější v porovnání s prvotrestanými odsouzenými, eventuálně v porovnání s odsouzenými, kteří byli ve výkonu trestu podruhé. Jako vysvětlení zmínění badatelé nabídli, že pro recidivisty, kteří vykonávají zpravidla delší tresty odnětí svobody, představují vzdělávací aktivity určité zpestření poněkud jednotvárného průběhu trestu, aniž by tyto aktivity hodlali využít po svém propuštění z výkonu trestu.

V dílčí výzkumné otázce 2 se jednalo o to, jaké měli informanti možnosti vzdělávání v průběhu výkonu trestu. Na základě výsledků výzkumu je možno uvést, že tyto možnosti

spadaly především do oblasti neformálního a informálního vzdělávání. Informální vzdělávání spadalo zčásti i do oblasti pracovních aktivit a aktivit zájmových. To však neznamená, že by na takové vzdělávání mělo být nahlíženo s despektem, poněvadž pozitivně lze hodnotit jakékoliv vzdělávací aktivity, které přispějí k naplnění cíle a účelu trestu odnětí svobody, především ke zvýšení šancí na prosazení se na trhu práce po propuštění z výkonu trestu. V této souvislosti je možno poukázat na to, že pro řadu organizací (především ze soukromého sektoru) není až tak směrodatné formální vzdělání uchazečů o zaměstnání, jako jejich skutečné vědomosti, návyky a dovednosti, které jsou uplatnitelné na dané pracovní pozici. Velký význam v tomto směru mají např. tzv. měkké dovednosti.

Dílčí výzkumná otázka 3 byla zaměřena na názory informantů na eventuální přínos jejich vzdělávání během výkonu trestu. Rovněž u této dílčí výzkumné otázky se všichni informanti s výjimkou jediného (šlo o informanta-recidivistu) shodli na přínosu vzdělávacích aktivit programu zacházení. Tyto přínosy byly u každého informanta odlišné, což není nikterak na škodu. Každý odsouzený má jiné podmínky a schopnosti, což se přirozeně odráží právě v této skutečnosti. K přínosům vzdělávacích aktivit programu zacházení dle zjištění výzkumu náleží především nabytí vědomostí a dovedností (tzv. soft skills), které jsou využitelné při hledání zaměstnání po propuštění z výkonu trestu, popřípadě i ve vlastním podnikání nebo v osobním životě. Jeden z informantů tyto přínosy získával jako aktivní účastník informálního vzdělávání, přičemž pomáhal s tímto vzděláváním dalším vězňům v průběhu pracovních aktivit na vnitřním pracovišti, konkrétně ve vězeňské knihovně.

Dílčí výzkumná otázka 4 měla ambici zjistit, co informantům chybělo v jejich vzdělávání během výkonu trestu. Hlavním zjištěním výzkumu, dotýkající se této dílčí výzkumné otázky bylo, že ne ve všech věznicích mají odsouzení možnost doplnit si chybějící formální vzdělání. Tato okolnost je v rozporu jak s doporučeními Evropských vězeňských pravidel, tak i s účelem vzdělávání odsouzených, jak jej vymezuje penitenciární teorie (viz Veteška, Fischer, 2020). Vzhledem k tomuto faktu je mezi doporučeními pro praxi i doporučení zařazovat odsouzené do věznic v závislosti na tom, jaké by měli eventuálně realizovat formální vzdělávání během výkonu trestu, a to se zřetelem k jejich podmínkám a potřebám.

6 DOPORUČENÍ PRO PRAXI

Z výsledků výzkumu je možné vyvodit závěr, že vzdělávání odsouzených během výkonu trestu odnětí svobody významně přispívá k naplnění účelu tohoto trestu, kterým je náprava odsouzeného a jeho úspěšná integrace do společnosti po jeho propuštění z výkonu tohoto trestu. V tomto ohledu nejsou výsledky výzkumu nikterak překvapivé, protože vzdělávání je obecně považováno za nenahraditelný prostředek k prosazení se na trhu práce, od něhož se pak odvíjí i materiální úroveň daného jedince, potažmo i jeho rodiny. Z tohoto hlediska je možno označit zařazení vzdělávacích aktivit jakožto obligatorní součásti programů zacházení jako krok správným směrem. Jak ovšem taktéž vyplynulo z výsledků realizovaného výzkumu, u vzdělávacích aktivit je možné za současného stavu identifikovat některé rezervy, jejichž využití může s velkou pravděpodobností přispět jak ke zvýšení efektivnosti vzdělávacích aktivit, tak v konečném důsledku k dosažení účelu sledovaného trestem odnětí svobody.

V první řadě z výsledků výzkumu vyplynulo, že u nás není možné si doplnit formální vzdělání ve všech věznicích, nýbrž pouze v těch, kde k tomu existují podmínky. S přihlédnutím k významu vzdělání pro uplatnění propuštěného odsouzeného na trhu práce by bylo možno tento stav řešit dvěma způsoby. První způsob spočívá ve vytvoření podmínek pro dosažení stupně vzdělání ve všech věznicích u nás. Toto řešení je však spojeno s celou řadou úskalí. V některých věznicích by bylo zapotřebí vybudovat prostory, které by sloužily výuce, a tyto vybavit příslušným didaktickým vybavením. Je otázkou, zda by v některých věznicích bylo možno takové prostory vybudovat. Taktéž není reálné, aby ve všech věznicích (nebo alespoň v části) byly vytvořeny podmínky pro široké spektrum učebních oborů. Hlavním problémem nadneseného řešení je však finanční stránka. Vzhledem k očekávaným restriktivním rozpočtovým opatřením nelze reálně předpokládat, že by se na budování příslušné učební báze našly v rozpočtu finanční prostředky. Taktéž je třeba počítat s finančními prostředky pro pedagogy, kteří by měli vést výuku. Reálnější a efektivnější řešení by tak spočívalo v umístění odsouzeného do věznice podle toho, jaké jsou v ní možnosti vzdělávání vhodné právě pro něj.

S ohledem na zjištění dotýkající se informanta Vojtěcha je možno dále doporučit, aby během výkonu trestu odnětí byla věnována informálnímu vzdělávání rovnocenná pozornost, jaká je věnována formálnímu a neformálnímu vzdělávání. V této souvislosti by bylo možné se s velkou pravděpodobností setkat s námitkou, že při hledání zaměstnání jsou velmi důležité doklady o dosaženém vzdělání, absolvovaných kurzech apod. S předestřeným názorem je

možno v zásadě souhlasit, poněvadž taková je realita trhu práce. Na druhé straně je však třeba si uvědomit skutečnost, že jedinec má možnost si své formální či neformální vzdělání doplnit de facto během celého svého života. Podnítit jej k tomu může i informální vzdělávání, které tak může být na začátku předsevzetí získat nějaké konkrétní formální či neformální vzdělání. Této skutečnosti by si měli být v první řadě vědomi především vychovatelé, ale i další příslušníci personálu věznice, kteří se podílejí na realizaci programů zacházení ve věznicích. Pouze v takovém případě mohou vysvětlit význam informálního vzdělávání i samotným odsouzeným.

U informanta Michala bylo zjištěno, že opakované resocializační působení na něj nemělo předpokládané dopady. Jako jedna z možných příčin tohoto stavu může být ta, že má jen základní nejvyšší dosažené vzdělání, což jej výrazně handicapuje na trhu práce, zvláště za situace, kdy bydlí v okrese s jednou z vůbec nejvyšších mír nezaměstnanosti u nás. On sám přitom nejví žádou vůli po změně tohoto stavu. Je tak evidentní, že k jeho nápravě by bylo zapotřebí tohoto informanta přesvědčit je o přínosnosti změny v jeho přístupu i v jeho věku, současně s maximálně individualizovaným přístupem při jeho vzdělávání během výkonu trestu. K tomuto účelu by se dal využít příklad některého z podobných případů, kdy se změnou přístupu podařilo dosáhnout u odsouzeného změny v přístupu ke vzdělávacím aktivitám programu zacházení. Pokud by tyto aktivity byly vhodně individualizovány, pak by byl jejich efekt nejvíce pravděpodobný.

Doporučit je možné v rámci vzdělávacích aktivit programu zacházení i využití vhodných odsouzených jako subjektů vzdělávání odsouzených, jako tomu bylo např. v případě informanta Jiřího. S takovým využíváním je možno se v našich věznicích již setkat. Otázkou však je, zda je této možnosti využíváno v plném rozsahu. Je totiž třeba si uvědomit její nesporný přínos, který je možno spatřovat minimálně ve dvou skutečnostech. Tou první je fakt, že subjekt výchovy totožný s některým z odsouzených může na ostatní odsouzené působit důvěryhodněji, protože je jedním z nich. Proto zná důvěrně problémy, s nimiž se odsouzení ve výkonu trestu i během života na svobodě musejí potýkat, a díky tomu je schopen se do jejich pozice lépe vcítit a tím i např. lépe poradit. Druhou skutečností je pak to, že odsouzený, který se vzdělávání osob ve výkonu trestu účastní coby subjekt výchovy, může získat celou řadu cenných návyků a dovedností, popřípadě si může osvěžit znalosti ze svého oboru. Tento přínos není v dnešní době, kdy se poznatky ve všech vědních oborech dynamicky vyvíjejí, rozhodně zanedbatelný.

Konečně poslední doporučení, které je možno na základě výsledků výzkumu formulovat, je snažit se učit odsouzené v rámci vzdělávacích aktivit programu zacházení to, co bude i z jejich pohledu užitečné pro život po propuštění z výkonu trestu. Jakkoliv se může toto doporučení jevit jako věc, která je naprosto samozřejmá a tím pádem i uplatňovaná, nemusí tomu tak být vždy. Nadto je třeba si uvědomit skutečnost, že pokud vzdělávací aktivity budou pro ně využitelné v praxi, pak budou daleko více motivováni k aktivní účasti na nich. Zmínit je třeba rovněž skutečnost, že k informálnímu vzdělávání odsouzených nezdědka slouží i pracovní aktivity, což se dotýká především pracovních aktivit na tzv. venkovních pracovištích. Nelze však vyloučit tento efekt i na některých vnitřních pracovištích, např. při pomocných pracích v kuchyni. Vzhledem k těmto vzdělávacím efektům se na pracovní aktivity přiměřeně vztahují doporučení, která byla formulována ke vzdělávacím aktivitám.

ZÁVĚR

Hlavní cíl této práce byl formulován následovně: V návaznosti na literární rešerši z oblasti penitenciární a postpenitenciární péče realizovat kvalitativní výzkum zaměřený na názory osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody na přínosnost vzdělávání, které absolvovaly během výkonu tohoto trestu, a formulovat návrhy na zlepšení identifikovaného stavu. V souladu s tímto cílem je práce rozčleněna na dvě relativně samostatné části – část teoretickou a část praktickou.

V teoretické části byl především zmíněn účel trestu odnětí svobody, který spočívá především v tom, napravit chyby v dosavadní socializaci odsouzeného tak, aby po svém propuštění mohl žít bezproblémový život v souladu se zákonem. K dosažení tohoto cíle je většině odsouzených ve výkonu trestu sestavován program zacházení. Jedná se o soubor aktivit, které mají v souhrnu zajistit dosažení cíle a účelu trestu odnětí svobody. Takovými aktivitami jsou aktivity pracovní, aktivity vzdělávací, speciální výchovné aktivity, zájmové aktivity a oblast utváření vnějších vztahů. V následující kapitole teoretické části je věnována pozornost možnostem vzdělávání osob ve výkonu trestu. Ty zahrnují tři různé formy vzdělávání dospělých – formální vzdělávání, neformální vzdělávání a vzdělávání informální.

V části praktické jsou prezentovány výsledky kvalitativního výzkumu, který byl realizován především za využití metody polostrukturovaného rozhovoru s pěti informanty, kteří byli v posledních třech letech propuštěni z výkonu trestu odnětí svobody. V rámci tohoto výzkumu byly hledány odpovědi na celkem čtyři dílčí výzkumné otázky. Dílčí výzkumná otázka 1 u informantů zjišťovala, jak vnímali program zacházení, který absolvovali. K této dílčí výzkumné otázce z výsledků výzkumu vyplynulo, že s výjimkou jednoho všichni informanti hodnotili svůj program zacházení v zásadě pozitivně, což platí i o vzdělávacích aktivitách tohoto programu. V dílčí výzkumné otázce 2 šlo o to, jaké měli informanti možnosti vzdělávání během výkonu trestu. Na základě výsledků výzkumu je možno uvést, že tyto možnosti spadaly především do oblasti neformálního a informálního vzdělávání. Informální vzdělávání spadalo zčásti i do oblasti pracovních aktivit a aktivit zájmových.

Dílčí výzkumná otázka 3 zjišťovala názory informantů na eventuální přínos jejich vzdělávání během výkonu trestu. Rovněž u této dílčí výzkumné otázky všichni informanti s výjimkou jediného uznávali přínos vzdělávacích aktivit programu zacházení. Ty byly u každého informanta individuální a lze k nim zařadit především nabytí vědomostí a dovedností (tzv. soft skills) využitelných při hledání zaměstnání po propuštění z výkonu

trestu, ale i v rámci vlastního podnikání či v osobním životě. Jeden informant tyto přínosy získával jako aktivní účastník informálního vzdělávání, kdy pomáhal s tímto vzděláváním dalším vězňům během svých pracovních aktivit ve vězeňské knihovně. Konečně dílčí výzkumná otázka 4 měla za cíl zjistit, co informantům chybělo v jejich vzdělávání během výkonu trestu. Hlavním zjištěním ve vztahu k této dílčí výzkumné otázce bylo, že ne ve všech věznicích mají odsouzení možnost doplnit si chybějící formální vzdělání. Vzhledem k této skutečnosti je součástí doporučení pro praxi zařazovat odsouzené do věznic podle toho, jaké by měli případně formální vzdělávání během výkonu trestu s ohledem na své podmínky a potřeby realizovat.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ADAMEC, Martin. *Vězni a vzdělání* [online]. © Mensa ČR, b. r. [cit. 2023-04-06]. Dostupné z: https://casopis.mensa.cz/veda/vezni_a_vzdelani.html.

BENEŠ, Milan. *Andragogika*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2014. Pedagogika. ISBN 978-80-247-4824-5.

BIEDERMANOVÁ, Eva a Michal PETRAS. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. Studie. ISBN 978-80-7338-115-8.

BLAŽEK, Lukáš a Pavla VRABCOVÁ. *Finanční gramotnost*. [Praha]: Vysoká škola ekonomie a managementu, 2019. Edice učebních textů. ISBN 978-80-87839-99-7.

BOUKALOVÁ, Hedvika a Ilona GILLERNOVÁ. *Kapitoly z forenzní psychologie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020. ISBN 978-80-246-4461-5.

ENDRŠTOVÁ, Michaela. *Chci pomáhat lidem, plánuje vězeň, který vystudoval vysokou za mřížemi* [online]. iDNES, 14. října 2017. [cit. 2023-04-06]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/rozhovor-vezen-ruzyne-studium-univerzita-karlova.A171002_143515_domaci_nub.

Evropská vězeňská pravidla. Doporučení Rady Evropy Rec (2006).

GULOVÁ, Lenka a Radim ŠÍP, ed. *Výzkumné metody v pedagogické praxi*. Praha: Grada, 2013. Pedagogika. ISBN 978-80-247-4368-4.

HARANTOVÁ, Lenka. *Vnímání sociální reklamy vysokoškolskými studenty*. Zlín: VeRBuM, 2014. ISBN 978-80-87500-52-1.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

HOFMANN, Eberhardt a Monika LÖHLE. *Jak se úspěšně učit: nejlepší strategie a techniky*. Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-271-0286-0.

HOLÁ, Lenka. *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada, 2013. Psyché. ISBN 978-80-247-4109-3.

HOLEČEK, Václav. *Psychologie v učitelské praxi*. Praha: Grada, 2014. Pedagogika. ISBN 978-80-247-3704-1.

CHRISTINA, Jan. *Případová studie - metoda kvalitativní výzkumné strategie a designování výzkumu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2019. Monografie. ISBN 978-80-244-5373-6.

INCIARDI, James A. *Trestní spravedlnost: Ústavní principy trestního práva, trestního řádu a nápravné výchovy*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85605-30-9.

JOHNSTONE, Gerry a Daniel W. VAN NESS. *Handbook of Restorative Justice*. Portland: Willan Publishing, 2007. ISBN 978-10-1-84392-131-0.

LOJDA, Jan. *Manažerské dovednosti*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3902-1.

JŮZL, Miloslav. *Penitenciaristia jako věda žalární*. Vydání I. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2017. ISBN 978-80-7452-131-7.

KOLÁŘ, Zdeněk. *Výkladový slovník z pedagogiky: 583 vybraných hesel*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3710-2.

Koncepce vězeňství do roku 2025.

LANGER, Tomáš. *Moderní lektor: průvodce úspěšného vzdělavatele dospělých*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-271-0093-4.

MALÁ, Drahomíra. *Vězeňství po česku*. Tišnov: SURSUM, 2003. ISBN 80-7323-062-3.

MAREŠ, Jiří. Tvorba případových studií pro výzkumné účely. *Pedagogika*, roč. 65, č. 2, 2015, s. 113-142. ISSN 0031-3815.

PODESZWA, Pavel. *Výroční zpráva. Střední odborné učiliště Praha 4, Na Veselí 51, PSČ 140 67. Rok 2020-2021*. Praha: Střední odborné učiliště, b. r.

REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. Sociologie. ISBN 978-80-247-3006-6.

SLEPIČKOVÁ, Lenka a Petr HOREHLEĎ. *Zájem osob ve výkonu trestu o vzdělávání: Příklad kuřimské věznice* [online]. B. r. [cit. 2023-04-18]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/ped/jaro2020/SPp126/98541051/Text_A_Zajem_osob_ve_vykonu_trestu.pdf.

STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBINOVÁ. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. SCAN. ISBN 80-85834-60-X.

TAHAL, Radek. *Marketingový výzkum: postupy, metody, trendy*. 2. vydání. Praha: Grada Publishing, 2022. Expert. ISBN 978-80-271-3535-6.

TILLNER, Jiří. *Zpráva o předčasných odchodech ze vzdělávání: Přehled opatření a příklady dobrých praxí v zahraničí a v ČR*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2013. ISBN 978-80-7481-024-4.

TOMÁŠEK, Jan. *Úvod do kriminologie: jak studovat zločin*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2982-4.

Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb. o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součástí ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

VETEŠKA, Jaroslav a Michaela TURECKIOVÁ. *Kompetence ve vzdělávání*. Praha: Grada, 2008. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1770-8.

VETEŠKA, Jaroslav a Slavomil FISCHER. *Psychologie kriminálního chování: vybrané otázky etiologie, andragogické intervence a resocializace*. Praha: Grada, 2020. Psyché. ISBN 978-80-271-0731-5.

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. *Program zacházení* [online]. © 2023a Vězeňská služba České republiky. [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-valdice/sekce/program-zachazeni>.

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. *Střední odborné učiliště. Základní informace* [online]. © 2023b Vězeňská služba České republiky. [cit. 2023-04-06]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/stredni-odborne-uciliste/sekce/zakladni-informace>.

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.

YIN, Robert K. *Case study research: Design and methods*. 5. vyd. Thousand Oaks: Sage, 2014. ISBN 978-1-4522-4256-9.

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

ZORMANOVÁ, Lucie. *Didaktika dospělých*. Praha: Grada, 2017. Pedagogika. ISBN 978-80-271-0051-4.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

apod. a podobně

Sb. Sbíрка zákonů

tj. to jest

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 Statistické údaje k počtům odsouzených zařazených do učebních oborů SOU Vězeňské služby ve školním roce 2021/2022	28
Tabulka 2 Statistické údaje k počtům odsouzených zařazených do kurzů SOU Vězeňské služby ve školním roce 2021/2022	29
Tabulka 3 Charakteristika infromantů	37

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Tazatelské schéma

Příloha P II: Ukázka otevřeného kódování

PŘÍLOHA P I: TAZATELSKÉ SCHÉMA

Z jakého důvodu jste vykonával trest odnětí svobody?

Jak byste hodnotil absolvovaný program zacházení?

Jaké bylo Vaše nejvyšší dosažené vzdělání v době nástupu trestu?

Jaké vzdělávací aktivity byly součástí absolvovaného programu zacházení?

Byly pro Vás byly tyto vzdělávací aktivity přínosné?

Co by bylo, podle Vás, dobré, kdyby mezi vzdělávacími aktivitami ještě bylo?

PŘÍLOHA P II: UKÁZKA OTEVŘENÉHO KÓDOVÁNÍ

Z jakého důvodu jste vykonával trest odnětí svobody?

Byl jsem mladej a blbej, neměl jsem peníze, tak jsem kradl. A protože jsem toho nakradl za hodně peněz a ještě k tomu byl v podmínce, tak jsem to po druhý dostal už natvrdo osmnáct let. Jo, u toho druhýho odsouzení jsem to dostal ještě za to, že jsem dělal bílýho koníka. Na svůj ksicht jsem odebral pro nějakýho chlapa zboží na splátky. Dal mi k tomu padělaný potvrzení o výši příjmů, já zboží odebral a předal mu je. Platit jsem to samozřejmě nechtěl. Proč taky? Dostal jsem za to dva litry. Při obou odsouzeních mi ještě naložili ochranné léčení, ale to jsem poprvý nedodělal. To až podruhé. Do toho kriminálu jsem úspěšně směřoval už delší dobu. Asi jsem to fakt už potřeboval. Dělal jsem jen samý kraviny a byl jsem jako neřízená střela. Z toho perníku mi normálně už hrabalo a bylo mi všechno jedno. Kašlal jsem na práci, na rodinu i na babu, co jsem tehdy měl. Nedivím se, že mě koplá do prdele. Sám bych to udělal taky. No a to vězení byla poslední kapka. Došlo mi, že tudy cesta nevede a že musím se sebou něco dělat. To je tak v kostce celý.

Jak se stalo, že jste začal krást?

Zkoušel jsem drogy a ty něco stojí. To, co jsem, dostával doma, mi na drogy nestačilo, do práce jsem nikam nechodil, tak jsem nakonec začal krást, protože mi to přišlo jako nejlehčí cesta, jak se dostat k penězům. Každý den jsem potřeboval na drogy mít kolem dvou tisíc, takže jsem musel nakrást za asi pět tisíc, abych to za ty dva v pohodě prodal. Protože jsem myslel jen na to, abych měl drogu, bylo mi jedno, jestli někde v obchodě mají nebo nemají kamery. No a dnes jsou skoro všude. Takže záznamů se mnou bylo hodně a když mě čapli, tak bylo jasno, za kolik toho mám. Proto jsem měl vysokou způsobenou škodu.

Jak byste hodnotil absolvovaný program zacházení?

Jedině pozitivně. Pomohl se mi zbavit závislosti. Zaplat' pánbůh, že to mám zdárně za sebou. Ta závislost mi ničila život a možná by mi ho zničila úplně. Takhle jsem měl možnost si uvědomit, že se řítím do pěknýho průseru a začal jsem se sebou něco dělat. Dost mi v tom pomohl i program zacházení, na kterej jsem se prvně díval jako na pěknou hovadinu, ale nakonec jsem zjistil, že když už sedím, tak mám díky němu možnost se sebou něco dělat, někam se trošku posunout.

Jaké bylo Vaše nejvyšší dosažené vzdělání v době nástupu trestu?

Mám jenom základku. Sice jsem po ní nastoupil na učňák, na obor automechanik, ale vybral jsem si špatnej obor a nedodělal jsem to. Ve druháku jsem to zapichl.

Proč jste si špatně vybral učební obor?

Můj otec je blázen do aut a pořád se mě snažil přesvědčit, ať jdu na tenhle učební obor. On sám sice dělá něco jinýho, ale v autech se pořád rejpe. Je to taková jeho celoživotní srdcovka. Taky mi říkal, že se tím dají vydělat slušný prachy, tak jsem na něj dal a šel to studovat. Musím však říct, že mě to nijak nebavilo. Myslel jsem si, že to ale nějak dám, ale nedal jsem to. Víc mě to bavilo v partě kámošů, co jsem se s nima scházel po škole. Jenže to byl trošku

začátek mého konce. Nejprve jsem s nima zkusil gandžu⁸ a pak i perník⁹. Tempo mého života se nějak zrychlilo a na na nějaký studia nebyl čas. Tak jsem s tím seknul.

Čím se v současnosti živíte?

Hákuju jako pomocný dělník na stavbě. Jen se základkou si moc vyskakovat nemůžu.

Jaké vzdělávací aktivity byly součástí absolvovaného programu zacházení?

Však se můžete podívat. Mám jej tady s sebou.

Máte tam kurz obsluhy počítačů, konkrétně kancelářského balíku Microsoft Office. Co Vám to dalo?

Dřív jsem toho moc o tomto kancelářským balíku nevěděl. Něco málo jsem se o něm učil na základce, ale nebylo to nic závratného. Když už jsem byl na počítači, tak jsem tam něco hledal na Google, streamoval hudbu a videa, nebo jsem pařil hry. No a díky tomu kurzu jsem zjistil, že se to může hodit v nějaký práci. Zatím dělám na stavbě jako pomocnej dělník. Není to žádná sláva, no. Ale když na sobě ještě zamakám, tak si třeba nějak dodělám učňák a najdu si něco kvalifikovanějšího. Nechtěl bych být celý život nějaký loser. Můj kámoš dělá ve velkém skladu zboží a tam třeba používají ten Access, tak si říkám, že bych to mohl využít třeba tam. Zatím mám certifikát z toho kurzu, tak by se mi mohl někdy hodit.

Co Vás ještě ve vzdělávacích aktivitách zaujalo?

Taky docela zajímavá byla ta občanská výchova, nebo jak se to přesně jmenovalo. Já nikdy na základce na tyhle věci nebyl. Ale ten přednášející o těch věcech mluvil poutavě, takže jsem skoro neměl ani dojem, že to je výuka. Fakt jsem se dozvěděl novy věci a díky tomu jsu o něco chytřejší a nejsou už takovej tydýt jako dřív.

Byly pro Vás byly tyto vzdělávací aktivity přínosné?

Řekl bych, že jo. Naučil jsem se něco nového a hlavně mi došlo, že bych si mohl někdy v dohledný době dodělat nějaký učňák. Ale jedině takovej, kde bude možný studovat při zaměstnání, abych nepřišel o peníze, kdybych nechodil do práce. Jenom brigády by mi nestačily. Ještě přesně nevím, jaký obor by to měl být, ale na něco určitě přijdu.

Co by bylo, podle Vás, dobré, kdyby mezi vzdělávacími aktivitami ještě bylo?

Dobry by bylo, kdybych si mohl už v kriminále doplnit vzdělání. V některých kriminálech to šlo, ale u nás ne. Ale já stejně jsem musel mít prvně za sebou to ochranný léčení a až pak byl čas na ostatní. Taky jsem neseď. až tak dlouho, abych to studium stihl. Ale už před propuštěním jsem věděl, že si učňák určitě chci udělat.

⁸ Slangové označení pro marihuanu.

⁹ Slangové označení pro metamfetamin (znám též jako pervitin).

Legenda:

hodnocení programu zacházení

vzdělávací aktivity (kódy kurz obsluhy počítačů, občanská výchova)

přínos vzdělávacích aktivit (kódy naučení se něčemu novému, vnuknutí k doplnění si formálního vzdělání)

chybějící aktivity programu zacházení

nejvyšší dosažené vzdělání

důvody odsouzení